

Förord

Det är nu 50 år sedan Sámiid Rikkasearvvi-Svenska Samernas Riksförbund(SSR) bildades i Jokkmokk år 1950. Mot bakgrund av vi just passerat ett milleniumskifte kan 50 år verka vara ett kort ögonblick om man betänker mänsklighetens historia. I ett samiskt perspektiv har det senaste 50 åren efter andra världskriget slut varit det stora förändringar tid. Samernas historia är otvetydigt sammankopplad vad som hänt i vår omvärld. Att SSR bildades just år 1950 är inte bara en händelse utan kan klart sammanbindas med vad som hände i Sápmi, Sverige, Norden och världen.

Från SSR sida vill vi med denna skrift minnas de människor som stred för de samiska folkets väl och ve och berätta lite om händelser,incidenter och det samhälliga processer som var grunden till varför SSR bildades för femtio år sedan. Mot bakgrund av att det saknas en samlad historia över samiska organisationsträvandena ger artiklarna och interjuven intressanta nya saksuppgifter och infallsviklar.Att det behövs mer forskning om samernas organisationssträvande är en sanning utan modifikation.

Avsättningsvis vill vi från SSR sida också tacka alla medverkande som gjort det möjligt att publicera denna jubileumsskrift

Jokkmokk, juni år 2000

Lars-Anders Baer

SSR 50 år jubileumsnummer

Ovdásátni

Dál lea gollan 50 jagi dassái go Sámiid Riikkasearvi vuođđuduvvui Johkamohkis 1950:is. Go aitto leat vásihan duhátjagimolsašumi, de orru 50 jagi dušše čalbmerravkaleapmi olmmošvuođa historjjás. Sámi oainnus, de leat dat mañimuš 50 jagi maññil nuppi máilmmis oađi leamaš stuorra nuppástusaid aigi. Sámiid historjá lea eahpitkeahtá čadnon dasa mii min birra lea dáhphuvvan. Go Riikkasearvi vuođđuduvvui justa 1950:is, ii leat soahtáhat, muhto lea čadnon dasa mii muđui dáhphuvai Sámis, Ruotas, Davviriikkain ja máilmmis.

RSR:a bealis háliidat dáinna čállosiin muitit sin geat rahče sámiid diliid ovddas, ja muitit dáháhusaid ja servodatlaš proseassid mat dagahedje ahte RSR:a vuođđuduvvui vihttalogi jagi dassái. Go váilo čohkkejuvvon organiserenrahčamus historjá, de addet artihkkalat ja jearahallamat ođđa áššedieđuid ja geahčastagaid. Nugo Lars Thomasson loahpaha iežas artihkkalis, ahte eanet dutkan dárbbasuvvo mii guorahallá sámiid organisererahcamušaid, lea čielggas.

Loahpas háliidat mii RSR:a bealis giitit buot oasálasttiid, go sin vehkiin lea vejolaš almmuhit dán ávvučállosa.

Johkamohkis, geassemánu 2000

Lars-Anders Baer

sid 2

De första stapplande stegen

**Författare:
Erik-Oskar
Oskarsson**

Naturligtvis är historien om tillbaka-trängande och förtryck de första grund-fundamenten för den framväxande samiska organisationshistorien. När vi skall gå in på specifika fenomen, händelser och samiska initiativ som styr denna utveckling kommer vi att finna att i tid ligger de tidiga samiska organisationssträvandena nära arbetarrörelsens, kvinnorörelsens, frikyrkornas och nykterhetsorganisationernas framväxt, i slutet av 1800-talet.

Skall vi börja någonstans så vill jag börja den 1 juli 1898 i lagen om svenska lappar-nas rätt till renbete i Sverige. Konsekven-terna av 1898 års lag var nämligen orsaken till de första organiserade protesterna mot staten från samiskt håll. Kungen uppvakta-des 1898 och regeringen den 6 februari 1900 under ledning av Tomas Nilsson från Vilhelmina i frågan om landrättigheter. Hans-Magnus Nilsson skrev inlagor till regeringen i bosättningsfrågan; den 7 juli 1901 och 20 mars 1902. I den senare skrivelsen kommer också tanken på kombinerad näring renskötelse jordbruk på pränt. Denna tanke framförs sedan av Elsa Laula i en skrivning till kungen den 6 april 1904.

I fortsättningen låter jag den tidiga organ-isationshistorien och dess tid speglas genom två mindre personporträtt av två av de mest framträdande personerna när samiska organisationer skulle ta form. Givetvis var de flera. Några nämns i sammanhanget andra har fallit utanför denna redovisning. Vi får återkomma till dessa i andra sammanhang.

Hans-Magnus Nilsson

Hans-Magnus Nilsson var Fattmomakke Lappförenings förste ordförande från dess start 1904 fram till 1913 senare Vilhelmina Åsele lappars enskilda arbetsförening. Hans-Magnus Nilsson var organisatören, mötesledaren och skrivkarlen framför talaren.

Tyvärr är han allt för bortglömd. Född 20/3 1876 på Gitsfjället inom Vilhelmina. Fadern hette Nils Erik Hansson och modern Stina Johanna Månsdotter. De hade sina renar inom skattelanden på Njakafjäll och Gitsfjäll. Hans-Magnus skulle komma att bedriva

renskötelse inom samma område, till en början tillsammans med fadern. Denne lämnade dock renskötelsen för att bosätta sig i Rossön, där Hans- Magnus också kom att få en del av sin uppväxt. Vid Svenska Missionssällskapets skola i Gafsele skaffade sig han sig en bildningsiver utöver det vanliga. Han tillhörde trots det en av dem som återvände till renskötelsen efter avslutad skolgång.

Unik bildningsiver för dåtida samer

Med all säkerhet blomstrade bildningsivern genom kontakter med den begynnande arbetarrörelsen i Ådalen. För det talar hans organisatoriska tankegångar som ägde en klar påverkan av den framväxande fackföreningsrörelsen. Kontakter med Ådalen och de strömningar som fanns där var sedan barnsben naturlig enär flyttleden och vinterbeteslanden låg vid traditionellt starka arbetar-fästen. För egen del arbetade han en tid vid sågverket i Rossön. Under tre vinterterminer (1897-1900) kom Hans Magnus Nilsson att bedriva studier vid Håla folkhögskola som var nära knuten till den liberala arbetarrörelsen. Vilket var helt unikt för samer vid denna tid. Han kom efter dessa folkhögskolestudier att bedriva omfattande självstudier. I en av ackjorna hade han en speciell skinsäck för skrivmaterial och böcker. Det var konversationslexi-kon och böcker i historia. Vid Hermods kom han att avlägga två examina; Sveriges grundlagar 1916 och Husdjurslära 1918. För att klara ekonomiska spörsmål lärde han sig enkel och dubbel bokfö-ring. Hur många renskötande samer hade en sådan bred kunskap på 1910-talet? Hans Magnus Nilsson torde var ensam.

Föreningsmänniska och stor organisatör

Hans-Magnus Nilsson styrka låg åt det organisatoriska hållet. Hans föreningskunskap var stor. Han var den som formulerade stadgarna där det bland annat sas; "att söka förbättra sames ställning i ekono-miskt, kommunalt och politiskt hänseende samt verka för bildning och nykterhet bland sameallmogen".

Fattmomakke Lappförenings andra möte som hölls i Åsele i januari 1905. Mötet annonserades under parollen; "Samloms till vårt-fackföreningsmöte". 23 nya medlemmar till föreningen värvades vid detta möte. En hette Andreas Wilks som vid detta möte kom med i de samiska organisationssträvandena.

De sociala strömmarna hade nu börjat komma i gång bland samer.

"Lapp skall vara lapp" myntas"

Uttrycket "lapp skall vara lapp" har fått bli en signatur för hela den apartheid liknade politik den svenska staten uppsatte mot samer i början av detta sekel. Inte minst kom det att avspeglas i nomad-skolereformen 1913.

Själv uttrycket myntades 1906 av kyrkoherden i Karesuando och skolinspektören Vitalis Karnell. Uttrycket kom på pränt när Karnell skulle svara Fredrika- Bremer-Förbundet om lämpligheten att ge bidrag till några sameungdomars folkhögskolestudier, på begäran av

en förening i sydliga Lappland.

Det är ingen tvekan om vilken förening det rörde sig om. Karnell sade sig ej känna till de enskilda samerna som var tilltänkta till kursen men kunde utifrån sina erfarenheter uttala sig och det gjorde han med de ofta citerade orden;

"Jag har någon lite kännedom om Västerbottenslapparna i allmänhet, och jag tvekar icke i deras eget intresse säga min mening rakt ut.[...] "
När en lapp eller lappska börjar spatsera i Stockholm i mer eller mindre vanställd lappdräkt, när lapparna börjar bilda föreningar och hafva en egen tidning, när de börja tillägna sig folkhögskolebildning, då är det slut med dem som lappar och då blifva de eländigaste människor man kan tänka sig. [...] Gynna gärna lapparna på allt i deras näring gör dem till sedligt, nyktra och nödortfugt bildade människor, [...] Lapp skall lapp vara"

Med den beskrivning som Karnell här gjorde så fanns det bara tre personer som uppfyllde det av honom sagda och det var Hans Magnus Nilsson och hans hustru Anna Clementsson samt Elsa Laula.

Klar över ordets makt

Hans Magnus Nilsson var på det klara med att även det skrivna ordet hade sitt värde. Idag är han en okänd same som fört kampen via pressen. Han skrev flitigt såväl artiklar som insändare. Han använde sig hela tiden av pseudonym vilket gör det svårt att hitta vad just han har skrivit. Några exempel.

I Sollefteåbadet hette han "Sobovie" mellan åren 1907-1916. I Västerbottens Folkblad kallade han sig för "Niklas" och i Nord-sverige var signaturen "Från Korpådalen".

De fåtal artiklar jag funnit har handlat om rättvisefrågor främst då i bosättningsfrågan. Även rent upplysande artiklar om samiska förhållanden. Rent politiska inlägg hörde också till vanligheterna. I sin lilla bok "Byaordning- Lapparnas byaordning 1906 jämte en berättelse.

De norska reindriftskompanierna" (1907) ger han sin syn på arbetsordningen i samebyn. Han talade sig varm för kollektiva ekonomiska sammanslutningar bland renskötande samer. Det togs ett beslut mellan Hans-Magnus Nilsson och hans grannar att en sådan ekonomisk organisation skulle bildas. Den det blev aldrig något mer än ett beslut, tiden var inte mogen.

Ville undvika splittring

Hans-Magnus kom att väljas till ordförande vid landsmötet i Östersund 1918, han avsa sig dock detta förtroende och Andreas Wilks fick istället överta ordförandeskapet. Lars Rensund som var närvarande på mötet har berättat att Hans-Magnus var upprörd när han frånsade sig. Han åtog sig inte under några omständigheter ett sådant uppdrag. Lars Rensund var lite undrande varför, enär Hans-Magnus var en van och mycket bra ordförande. Det har spekulerats i att han ansåg sig själv som politisk omöjlig. På något sätt han varit på det klara att han skulle hamna i strid med Gustav Park och den "kyrkliga falangen. Han ville undvika splittring. Eller var det för att stå fri i debatten där han var mycket aktiv, inte minst gällande skolfrågorna.

Beskylldes för kommunist

När man skall tala om Hans Magnus Nilsson går det inte att gå förbi alla politiska diskussioner som denna man var och fortfarande är utsatt för. Han var den som tidigt tog till sig och använde sig av Vilhelmina- och Frostvikensamers tidiga kontakter med arbetar- och fackföreningsrörelsen.

Beskyllningarna att han var kommunist är många. Visst var han radikal och de socialistiska tendenserna var klara. Han var klart påverkad av vänsterradikalen Carl Lindhagens och tidens strömmar i Ådalen. Ett ekonomiskt kollektivt tänkande och stark social medvetenhet kan emellanåt tolkas i vissa kretsar som kommunism. De finns de som velat föra in Hans Magnus i politiska fallor för att tjäna egna intressen. Den bäste att uttala sig i ärendet var sonen Erik Nilsson Mankok. Vid ett av mina möten med honom tog jag upp frågan.

Mankok ville inte karaktärisera sin far som kommunist. I grunden var Hans- Magnus enligt Mankok "liberal som drogs åt vänster allt efter politisk mognad. Men så mycket vänster att han var kommunist är att gå för långt".

Omstridd särling

Omdömena om Hans Magnus Nilsson är många. Torkel Tomasson använde gärna uttryck som "den i många fall framsynte" eller "den vidsynte". Andra har använt epitetet "särling inom den samiska rörelsen". De i politiska sammanhangen negativt laddade orden finns också representerade. I vilket fall som helst har Hans Magnus Nilsson en given plats i den samiska historien som rättsskämper och föreningsivrare.

Elsa Laula

Elsa Laula är nu redan nämnd ett antal gånger och det är på plats att litet se till hennes insats vilken är enastående i den samiska historien. Hon är betydligt mer omskriven och välkänd än Hans-Magnus Nilsson. Elsa Laula var talaren och den representativa i motsats till Hans-Magnus som var mer tillbakadragen.

Även om de politiskt stod varandra nära så kom Hans-Magnus med sina hårda handlingslinje i praktiken göra att den politiska domen slog hårdare mot honom. Elsa Laula föddes den 29 november 1877. Fadern var skattelappen i Gajtöfjäll, Lars Thomasson Laula som var född i Susendal, Hattfelldal. Moder var Kristina Josefina Larsdotter. Som barn kom hon att hinna både uppleva renskötseln och nybyggerlivet. Hon skall ha gått i någon av Svenska Missionssällskapets skolor, vilken har dock ingen ännu tagit reda på. I hennes bakgrund kan vi se varför hon kunde sluta sig till ståndpunkten att renskötsel och jordbruk kunde ske i kombination eller enskilt som samiska näringar.

Kontakter med den radikala kvinnorörelsen

Som tidigare nämnt så är Elsa Laula en av tre samer som hade utbildning 1904, utöver det gängse som gavs vid nomadskolorna eller svenska missionssällskapets skolor. Hon tog realen i Örebro, där hon lärde sig engelska. En barnmorskeutbildning fanns också med i bagaget. Under sin tid i Stockholm kom hon i kontakt med den gryende radikala kvinnorörelsen med tillhörande folkbildning däribland Fredrika Bremer Förbundet. Hon gick en kurs i föreningsteknik ledd av Anna Lindhagen, syster till borgmästaren i Stockholm Carl Lindhagen. Dessa båda kom senare att sätt sina spår i den samiska historien.

"Inför lif eller död"

1904 kom att bli ett i samiska sammanhang viktigt år och för Elsa Laula personligen stort.

Detta år skriver hon till kungs i näringsfrågan som jag tidigare nämnt. Och i samma fråga utges hennes lilla på 30 sidor stridskrift "Inför lif och död". Den gavs ut i en stor upplaga, 6000 exemplar.

Denna skrift hade sin upprinnelse av de skadestånd för betesskador orsakad av ren som börjat att mer ruinera renägare.

Ett hårt drabbat område var Överuman som var ett naturligt rensamlingsställe för samerna i Umbyn och Vapsten samt Sorselebyarna.

Grunderna till Lappska Centralförbundet 1905 dras upp hösten 1904 och Elsa Laula var interimistisk ordförande. 1904 bildades också de två första lappföreningarna Fatmomakke den 5 september följt av Tärna den 3 oktober.

Det handlade om brytningstid

Elsa Laula kom att hamna i onåd inte minst hos Umeåbladet som utan omsvep kan kallas "lappätaren" nummer ett i svensk press vid denna tid. Ingen tidning skrev så illa om och emot samerna. Redaktören Vilhelm Nordin tog upp "fallet Laula" i en lång serie artiklar i Umeåbladet 12-30 dec 1904. Hon utmålades att arbeta för egen sak. Så här kunde man läsa, "att Elsa Laula startat en speciell lappfråga för sina och några vänners räkning och därför ingalunda bord understöddas men med all makt motarbetas". Det som retade upp Umeåbladet och lappfogdarna var att hon ville

förena jordbruk och renskötsel. Detta var enligt herrarna "till den största skada och skulle påskynda renskötselns undergång." Skräckexemplet var Tärna - "som för öfrigt är beryktad för blandade äktenskap, hvilkas frukt blifvit nordiska "mestiser". På grund av detta förhållande och den svåra fattigdomen i fjällsocknen hette det ibland på skämt; "Om man finge skänka Tärna åt Norge!" Om Elsas Laulas förslag skulle gå igenom vore det lika bra att skänka "hennes nya Lappland åt Norge". Detta sagt i tider av unionsupplösning och en hektisk förnoskningskampanj av samer i Norge.

Kampen fortsatte i Norge

Norge kom syniskt i sammanhang att bli Elsa Laulas verksamhetsfält. 1908 gifter hon sig med renskötaren Tomas P Renberg från Vefsn. Stillatigande kom hon dock inte vara på norsk sida. 1910 tog hon initiativ till "Brurskanken samiske Kvindeförening" vars mål var att få till stånd en skola för samiska barn i Nordland. Medlem kunde alla samiska kvinnor som fyllt 15 år bli. Nu kom några hårda år för Elsa. 1911 började organisationsresor till Finnmarks fylke tillsammans med Edvard Masoni, en osedvanlig man även han same från Masi, därav namnet, som hade varit missionär i Kina. Arbetet fick föras där eviga påhopp av press och Norsk administration tillhörde vanligheterna. I misstänklighörandet av henne hette det bland annat att hon var "svensk voldgiftsagent". Så var det att vara samisk organisationsmänniska. I Sverige skulle hon skänkas med hela den samiska befolkningen till Norge och i Norge var hon den värsta svenska konspirator.

Landsmötet i Trondheim

De social-politiska frågorna kom att få stort utrymme i arbetet. Vilket ledde till att "Brurskankens samiske kvindeförening" kom att ligga bakom att det första samiska landsmötet kom till stånd, vilket avhölls i Trondheim 6-9 februari 1917. Den 6 februari som är vår nationaldag i åminnelse av detta mötes öppnande. Huvudfrågorna vid detta möte var renbetessfrågan och skolsaken. Öppningstalet hölls av naturliga säll av Elsa. Där hon bland annat sa att det var dags att samerna började handla som ett folk då både inom Norge men även mellan Sverige och Norge. Ett folk som inte följde med i utvecklingen skulle snart gå under. Samerna själva hade del i skulden att de inte var längre än de var i organisation och sammanhållning, och därmed kommit efter i utvecklingen. Renbetesfrågan som skilde länderna emellan var samtidigt den fråga som piskade samerna i de båda länderna samman.

Med både Sverige och Norge som arena

Kampen gick vidare på norsk sida men hon gjorde sina gästspel i Sverige. Enligt Margareta Winka skall hon ha varit med och åter skapa Tärna sameförening 1919 där hon skall ha talat sig varm för att en kvinna skulle väljas till ordförande.

Den 22 juli 1931 avled Elsa Laula i TBC i en ålder av 54 år. Hon ligger begravd i Mosjön.

När man besöker den permanenta samiska utställningen vid Tromsø museum kommer man till en sydsamisk kåta. I sin kåta sitter Elsa Laula och Tomas R. Renberg vid arnie och visar hur sydsamiskt kåtaliv kunde se ut vid vår- och höstvisten i början av detta århundrade. Och vi skall minnas henne kamp för vår sak.

Torkel Thomasson: föregångsman och visionär

Författare:

Patrik Lantto

Doktorand i historia
vid Umeå Universitet

Torkel Thomasson kom aldrig att få uppleva sin vision. En samisk riksorganisation, med samer som talar till myndigheterna. På bilden är det Israel Ruong som talar med bland annat Landshövding Ragnar Lassinanti som åhörare. Foto: Gösta Andersson

Genom bildandet av Svenska Samernas Riksförbund, SSR, i Jokkmokk 1950, tio år efter Torkel Thomassons bortgång, uppfylldes en av hans stora målsättningar och visioner för samerörelsen. Han hade under sina många år som en av de ledande sameföreträdarna under 1900-talets första decennier sett just bildandet av en samisk riksorganisation som ett centralt mål. Det kan därför vara på sin plats att en av de stora samiska föregångsmännen uppmärksammas när SSR nu firar sitt 50-årsjubileum. Thomasson kom att viga en stor del av sitt vuxna liv till att arbeta för att förbättra samernas ställning i det svenska samhället. Han var en föregångsman bland de samiska ledargestalterna på många sätt och på många områden.

Diplomatisk och saklig

Hans ledarstil var präglad av en stark tilltro till den enskilda individens möjligheter och till värdet av upplysning för att kunna nå fram till motparten. Han var samtidigt diplomatiskt lagd och strävade efter att övertyga genom sakliga argument och en öppen dialog även när han framförde kritik. I denna artikel ges en översiktlig skildring av Torkel Thomassons mångåriga verksamhet på det samepolitiska området. Eftersom denna period täcker fyra decennier kommer endast vissa begränsade fragment och ögonblicksbilder av hans verksamhet att kunna inrymmas. Torkel Thomasson föddes den 10/4, 1881 som det yngsta av nio syskon i en renskötarfamilj från Vilhelminatrakten, där hans far,

Tomas Nilsson, bedrev renskötsel. Fyra av hans syskon hade dock avlidit i unga år. Torkel deltog i unga år i renskötseln, men blev också tidigt engagerad i den politiska mobiliseringen bland samerna. Denna tog på allvar sin början år 1900 när just Tomas Nilsson ledde en deputation av Västerbottenssamer ner till Stockholm för att protestera mot vissa föreskrifter i den nya renbeteslagen från 1898. Tomas Nilssons deputation följdes av en rad skrivelser och ytterligare deputationer under de närmast följande åren.

Politisk mobilisering

Perioden 1900-1905 präglades av en bred politisk mobilisering bland samerna i Västerbotten och Torkel Thomasson framträdde snart som en av de ledande sameföreträdarna vid sidan av Elsa Laula och Hans Magnus Nilsson. Thomasson var med och bildade den första samiska organisationen i Sverige, *Lapparnes Centralförbund*, i augusti 1904. I september samma år bildades även den första lokala sameföreningen, *Fatmomakke lappförening*, och även här deltog Torkel Thomasson. Föreningen i Fatmomakke följdes av ytterligare fyra lokalföreningar i Västerbotten och Jämtland och även i södra Norrbotten fanns det planer på att bilda sameföreningar.

Hårt kritiserad

Att vara samepolitiskt aktiv och kräva förbättrade rättigheter för den samiska befolkningen skedde emellertid inte ostraffat vid tiden kring det förra sekelskiftet. Tillsammans med Elsa Laula utsattes Thomasson för en mycket hård kritik i vissa lokaltidningar i Västerbotten och även länsstyrelsen var kritisk till de samiska aktionerna. Efter 1905 började den politiska aktiviteten att ebba ut och de flesta av sameföreningarna upphörde. En bidragande orsak till detta var förmodligen motståndet mot den politiska mobiliseringen bland samerna och kritiken mot de samiska företrädarna. Det var endast Fatmomakkeföreningen, vilken senare tog namnet *Vilhelmina-Åsele sameförening*, som fortsatte sin verksamhet.

Även Torkel Tomasson deltog mindre i det politiska arbetet i Västerbotten efter denna period. Han ville utbilda sig och började därför 1906, vid 25 års ålder, läsa in en studentexamen. Denna erövrade Tomasson 1912 och skrev därefter in sig vid Uppsala universitet där han 1915 tog kansliexamen. Tomassons målsättning med sin utbildning var att erhålla en tjänst som lappfogde, något som han dock aldrig lyckades med. Att han var same sågs som en belastning i stället för en tillgång. På grund av sin samiska härstamning ansågs han inte kunna hantera det ömtåliga förhållandet mellan renskötarna och de bofasta på ett opartiskt sätt. När Tomasson framfördes som kandidat till lappfogdetjänsten i Västerbotten 1928 avstyrkte länsstyrelsen det med motiveringen att han inte skulle kunna vara objektiv. Länsstyrelsen ansåg att det fanns en påfallande risk för att Tomasson skulle "låta blodets röst tala" i dessa frågor.

Flitig tidningsskribent

Under sin studietid var Tomasson till viss del avskärmad från det direkta samepolitiska arbetet lokalt i Västerbotten, men han förhöll sig däremot inte passiv i dessa frågor. I en rad olika tidningsartiklar tog Tomasson upp diverse viktiga frågor inom samepolitiken och försökte ge samernas syn på dessa. Denna livliga aktivitet från Tomassons sida visar att han inte släppte sitt intresse för samiska frågor och förklarar också varför han på ett så självklart sätt återtog sin ledande ställning inom samerörelsen 1917. Detta år hamnade både han och samefrågan i fokus igen i samband med förberedelserna inför det första samiska landsmötet i Sverige.

Landsmötet 1918 blev en framgång

Det var både inspiration och irritation som ledde fram till landsmötet i Östersund 1918. Inspirationen hämtades från det historiska första samiska landsmötet som hölls i Trondheim i februari 1917, där ett tjugotal svenska samer var närvarande och bland dem även Torkel Tomasson och ordföranden i Vilhelmina-Åsele sameförening, Andreas Wilks. Tomasson höll bland annat ett anförande vid mötet angående renbeteslagen. Landsmötet blev en stor framgång och de närvarande svenska samerna började redan under mötet diskutera ett eget liknande arrangemang. De svenska statsmakterna bidrog med den andra nödvändiga ingrediensen för att planerna på ett landsmöte skulle

genomföras, nämligen irritation. 1917 lades en proposition rörande vissa förändringar av renbeteslagen fram inför riksdagen. Propositionen genomsyrades av den svenska "lapp skall vara lapp"-politiken som förutsatte att samer endast var lämpade att vara renskötare. Bland annat ifrågasattes om renskötare skulle ha rätt att uppföra och inneha fasta bostäder. En god renskötsel kunde endast bedrivas av nomadiserande samer enligt detta synsätt. Samerna protesterade dock mot dessa åsikter och krävde att få framföra sina synpunkter på den liggande propositionen innan den antogs. Torkel Tomasson spelade här en viktig roll tillsammans med Andreas Wilks. De lyckades få stöd för sina synpunkter av ett stort antal riksdagsledamöter och stora delar av propositionen sköts därför upp av riksdagen, med hänvisning till att den samiska befolkningen först skulle få granska den vid ett allmänt landsmöte.

Klarhet och skarp kritik

Med hjälp av ett statsbidrag kunde så planerna på ett landsmöte förverkligas. Vilhelmina-Åsele sameförening planerade och förberedde arrangemanget och i februari 1918, nästan på dagen ett år efter landsmötet i Trondheim, öppnades de svenska samernas första landsmöte i Östersund. Torkel Tomasson framstod som mötets ledargestalt och dominerande person. Hans två större anföranden rörande renskötselns fråga respektive samernas bosättningsfråga präglades av en klarhet och en stark kritik av den rådande synen på

samer. Tomasson förkastade "lapp skall vara lapp"-politiken och betecknade den som föråldrad och verklighetsfrämmande. Samer blev inte sämre renskötare av att bo i fasta bostäder. Han inledde nu även en diskussion i den samiska jordbruksfrågan, det vill säga frågan om att samer som höll på att slås ut eller som redan hade slagits ut från renskötseln skulle få hjälp att erhålla jordbrukskolonat. I denna

fråga, som Tomasson kom att propagera för mycket aktivt under 1920- och 1930-talet, krävde han åtgärder från statsmakternas sida.

**Att han var same sågs
som en belastning i
stället för en tillgång.
Därför fick han aldrig
bli lappfogde.**

Det första genombrottet

Vid landsmötet diskuterades även de nyinrättade nomadskolorna samt organisationsfrågan. Mötets beslut i den senare frågan blev att ett nytt försök skulle göras att bilda en samisk centralorganisation vilken gavs namnet *Lapparnas Centralförbund*. Styrelsen i Vilhelmina-Åsele sameförening, förstärkt med Tomasson, skulle gå in som en slags provisorisk centralstyrelse och leda verksamheten till dess att förbundet formellt kunde konstitueras. Även frågan om att starta en samisk tidning kom upp till diskussionen i detta sammanhang. I denna fråga beslutade däremot landsmötet att avvakta. Landsmötet innebar ett första genombrott för samisk opinion och samiska åsikter rörande den svenska samepolitiken. För första gången hade nu statsmakterna en mer sammanhållen samisk opinionsyttring att förhålla sig till vilken inte kunde förbises. Landsmötets bidrog även till att samiska ledamöter, efter en riksdagsmotion av Carl Lindhagen 1920, utsågs till den lappkommitté som 1919 hade tillsatts för att se över samefrågorna. Att samer ingick som ledamöter markerade ytterligare ett historiskt landmärke. Det var första gången som samer tilläts delta i en utredning rörande samefrågan.

Tidningen Samefolket startas

På hösten 1918 startade Torkel Tomasson utgivningen av Samefolkets Egen Tidning, trots landsmötets beslut. I tidningen fortsatte han sitt arbete för samerna och med denna skapade han samtidigt ett samiskt forum.

Under tidningens första år propagerade Tomasson intensivt för en organisering bland samerna. Han stödde och uppmuntrade alla de sameföreningar som bildades strax före och efter landsmötet och han försökte även skapa ett stöd för Centralförbundet. Detta gjorde Tomasson inte bara genom sina artiklar i tidningen utan också genom en intensiv reseverksamhet där han reste runt i stora delar av det samiska området för att hålla föredrag och för att knyta kontakter.

Försökte få medel från penninglotteriet

Det stod emellertid ganska snart klart att det endast var genom bistånd från staten som förbundet skulle kunna skapa en solid ekonomiska bas att stå på. Antalet sameföreningar stannade vid nio och dessa var alltför få och alltför svaga för att ekonomiskt kunna bära upp Centralförbundet. I stället vände sig centralstyrelsen mellan 1919-1922 till regeringen vid två olika tillfällen med ansökningar om tillstånd att arrangera ett varulotteri och vid ytterligare ett tillfälle med en ansökan om att förbundet skulle erhålla medel från en dragning i penninglotteriet. Regeringen avslag dock samtliga dessa ansökningar. För Centralförbundet innebar regeringens sista beslut den definitiva dödsstöten och 1923 lades verksamheten ner utan att någonsin ha kommit igång på allvar. Även vissa av sameföreningarna upphörde med sin verksamhet under dessa problemfyllda år i början av 1920-talet.

Besviken Thomasson

För Tomasson, som hade lagt ner ett omfattande arbete på att förverkliga planerna på en samisk riksorganisation, blev misslyckandet en stor besvikelse. Statsmakternas ovilja att stödja dessa strävanden tolkade han som en effekt av att "lapp skall vara lapp"-politiken fortfarande dominerade: *"Vilka motiven än må ha varit, som förestavat avslaget, så är det svårt att frigöra sig från tanken, att man helst ser, att sameh icke kultiveras. Det är bäst som det är."* Lapp skulle med andra ord fortfarande förbli lapp.

Samefrågan inte bara en renskötselfråga

Tomasson arbetade samtidigt även för att skapa en större förståelse hos statsmakterna för att samefrågan inte enbart var eller kunde betraktas som en renskötselfråga. Det fanns många fler aspekter än så som borde ingå i den svenska samepolitiken. Framför allt jordbruksfrågan lyftes fram av Tomasson i detta sammanhang. Han menade även att det behövdes större kunskaper kring det samiska och ansåg att samernas egna kunskaper borde utnyttjas i större utsträckning. Statsmakterna borde förlita sig mer på samer och mindre på alla så kallade sameexperter som hade en dominerande ställning när samefrågor skulle avgöras. Tomasson ifrågasatte kraftigt deras expertis och kunskaper i samiska frågor.

Lanserade sig själv

Som ett alternativ till sameexperterna och till de många och kostsamma utredningarna av samefrågan föreslog han att en samisk resursperson skulle tillsättas vid något av de statsdepartement som sysslade med samiska frågor. Denna person skulle där kunna vara sakkunnig i samiska frågor och statsmakterna skulle därigenom få en bättre inblick i och kunskap kring samiska frågor. Han lanserade sig själv till denna post och arbetade aktivt på att erhålla en tjänst på något statsdepartement, men lyckades inte. Sina tankar kring samepolitiken försökte han även framföra i 1919

års lappkommitté där han ingick som en av de samiska ledamöterna. Han fick dock inget större genomslag för sina idéer inom kommittén och de samiska ledamöterna hamnade dessutom utanför kommitténs inre krets där de avgörande besluten fattades. Kommittén hade i sitt slutbetänkande rörande renskötseln från 1923 gått ifrån flera av grundidéerna i "lapp skall vara lapp"-politiken, men fortfarande saknades flera av de tankegångar och synpunkter som förts fram vid landsmötet. Tomasson hade trott att ett upplysnings- och utbildningsarbete i SET, dels riktat mot samerna för att hos de inplantera värdet av organisering, dels riktat mot statsmakterna för att där skapa större insikt i samefrågan, skulle kunna förändra grunderna för den förda samepolitiken. Han hade dock haft fel och med de många motgångarna började hans optimism att falna.

Brist på pengar fick Thomasson att tystna

Under fortsättningen av 1920-talet höll Tomasson en mycket låg profil i SET. 1922 hade han på grund av sin besvärliga ekonomiska situation tvingats ta anställning som landskanslist vid länsstyrelsen i Falun och detta medförde att han inte kunde ägna lika mycket tid åt tidningen eller åt samefrågan. Från denna tid kom också Tomasson nästan konstant att befinna sig i en svår situation när det rörde den egna ekonomin. Mot slutet av 1920-talet när det började bli aktuellt med ny lagstiftning rörande samerna på flera områden började han dock att vakna till liv igen. Den skattereform som genomfördes 1928 och som innebar att den gamla lappskatten avskaffades och att renskötseln skulle beskattas på samma sätt som andra näringar ställde sig Tomasson positiv till.

Kritiserade undantag

Han menade att ett jämställande i beskattningshänseende var ett nödvändigt steg för att samerna helt skulle jämföras med den övriga befolkningen. Han kritiserade däremot det undantag som gjordes rörande deklarationsplikten, vilken inte skulle omfatta renskötarna. På grund av sitt "kringströvande liv" bedömdes de ha svårigheter att kunna deklarerat och de lokala taxeringsnämnderna skulle därför fastställa renskötarnas inkomster och beskattning. Tomasson menade att detta innebar att samerna inte fullt ut fick en jämlik position med övriga medborgare och det medförde dessutom att taxeringen riskerade att bli godtycklig.

Som alternativ till statens "sameexperter" föreslog Thomasson sig själv som tjänsteman på något departement.

Samma år klubbades även den nya renbeteslagen igenom i riksdagen. Tomasson framförde stark kritik på framför allt två punkter. För det första kritiserade han ingående definitionen av vem som var att betrakta som same enligt den nya lagen. Denna definition skulle enligt honom på ett mycket olyckligt sätt utesluta många samer från att utnyttja de samiska rättigheterna vilket enligt honom var felaktigt.

Förutspådde problemen

Tomasson ville i stället ha mjukare och flexibla regler för vem som skulle omfattas av renbeteslagens rättigheter. Här förutspådde han delvis de problem den nya lagen skulle komma att innebära för samerna i Sverige genom den uppdelning som nu skedde mellan de som var renskötselberättigade och de som inte var det. För det andra kritiserade Tomasson vad han uppfattade som lagens starka inriktning mot att med diverse olika tvångsåtgärder begränsa antalet renskötare och antalet renar. Han ställde sig mycket tveksam till denna tyngdvikt på tvångsmedel och inskränkningar av näringens utövande. Han vitsordade i och för sig motiven bakom detta, att renbeteskonventionen med Norge och andra faktorer hade medfört kraftiga inskränkningar i renbetesmarkerna, men menade ändå att en allt för stark betoning av negativt inriktade åtgärder inte var helt igenom lämplig. Dessa negativa bestämmelser i förslaget borde därför även direkt kopplas till positiva åtgärder och då framför allt åtgärder rörande jordbrukskoloniat. Den kritik Tomasson framförde mot den nya renbeteslagen klingade ohörd, men dessa synpunkter kom ändå att utgöra i grunden i en politisk mobilisering på bred front bland samerna under första halvan av 1930-talet.

Politiker och tjänstemän saknar kunskap om samerna

Under början av 1930-talet började Tomasson vara allt mer aktiv i de samepolitiska frågorna. En bidragande orsak till det var de ökande problemen inom renskötseln under detta decennium. För att komma till rätta med dessa problem ville han i grunden förändra den svenska samepolitiken. I en rad artiklar i SET i början på 1930-talet målade han upp sin syn på problemen. Tomasson ansåg att de svenska politikerna och tjänstemännen saknade nödvändiga kunskaper och insikter i samiska förhållanden och den samiska kulturen. Ett exempel på detta var enligt honom samepolitikens fokusering på renskötselnäringen och dess intressen.

Kommittéer, politiker och tjänstemän tycktes tro att om bara renskötseln kunde ordnas så skulle samefrågan vara löst. Detta bottnade enligt Tomasson just i en bristande insikt. Samefrågan måste ges en bredare inriktning än bara renskötseln eftersom denna näring inte kunde försörja hela samebefolkningen. Åtgärder behövde därför vidtas för att slussa över övertaliga personer från renskötseln till framför allt jordbruket.

Ville ha samer i statsapparaten

En fråga som Tomasson såg som oerhört central för att skapa större förståelse och kunskaper rörande det samiska var att samerna var representerade i olika sammanhang och kunde föra fram sina åsikter genom officiella kanaler. Strävandet att bilda en samisk riksorganisation som kunde fungera som en remissinstans i olika frågor var ett led i detta. Tomasson ville dock även att samerna skulle bli representerade i själva statsapparaten. Samiska ledamöter i utredningar kring samefrågor var där en viktig del i utredningarnas arbete. När samiska representanter utsågs till 1919 års lappkommitté var detta därför en viktig framgång. Tomassons målsättning i denna fråga gick dock djupare än så. Han ville även att vallagarna skulle förändras så att samerna skulle få välja en eller två

”Kommittéer, politiker och tjänstemän tycktes tro att om bara renskötseln kunde ordnas så skulle samefrågan vara löst. Detta bottnar i en bristande insikt,

representanter till riksdagen. Idén hade framförts av det gamla Lapparnes Centralförbund redan 1904 och hade även diskuterats vid ett par tillfällen under 1920-talet, men det var nu som Tomasson mer genomgripande försökte motivera denna åsikt. Han menade att en samisk representation i riksdagen skulle medföra en större sakkunskap när frågor som berörde samerna skulle behandlas där. Det var också en viktig symbolfråga genom att den samiska minoritetens rättigheter på ett mycket påtagligt sätt skulle

stärkas och uppmärksammas genom en garanterad representation i riksdagen. Vid två tillfällen, 1920 och 1930, hade riksdagen röstat i denna fråga och trots att förslaget föll båda gångerna fanns det ändå en relativt stor minoritet som kunde tänka sig att utreda frågan vidare. Tomasson ville nu därför förverkliga denna idé.

Lappväsendet utvecklades mot övervakare av samer

Han såg också allvarliga problem i lapplagstiftningen och lappväsendet. Tomasson upprepade här sin kritik av 1928 års renbeteslag vilken enligt honom var alltför inriktad på att med stränga lagföreskrifter och tvångsmedel försöka reglera renskötseln. Lagstiftningen borde i stället vara inriktad på att via samförstånd och mer insiktsfulla regler skapa positiva förutsättningar för en framtida renskötsel. Även lappväsendet och dess roll och funktioner skulle då komma att behöva ändras. Tomasson menade att lappväsendet allt mer hade utvecklats mot att övervaka samerna och renskötseln. Som lagstiftningen såg ut i dagsläget var renskötarna dessutom helt beroende av lappväsendet. Det var lapp-tjänstemännen som skulle bevaka renskötarnas intressen utåt med små möjligheter samerna att få gehör för sina synpunkter. Lapp-tjänstemännens åsikter och inställning i olika frågor fick i stället gälla som samernas åsikter. I sitt arbete saknade lapp-tjänstemännen dessutom de nödvändiga kunskaperna och deras åtgärder orsakade därför många gånger irritation bland renskötarna vilket även

medförde att dessa inte kände något förtroende för sin egen administration. Lappväsendet behövde därför förändras i grunden. En ny administration borde skapas, vilken i likhet med lagstiftningen borde vara inriktad på att genom samarbete och samförstånd med renskötarna arbeta fram de bästa lösningarna för renskötseln. Härigenom skulle även renskötarnas sakkunskap bättre kunna tillvaratas än med nuvarande system, då denna nästan helt försumades enligt Tomasson. För att detta skulle lyckas krävdes det även kunnigare tjänstemän inom lappväsendet. Tomasson förde inte uttalat fram kravet på att dessa borde vara **samer**, men de bristande kunskaperna han menade fanns hos de svenska lapptjänstemännen antyder att han gärna såg denna lösning. Tomasson poängterade dock att om några förändringar skulle komma till stånd krävdes det att samerna agerade och ställde sig bakom dessa krav.

Länsstyrelserna var negativa

Den här gången lyckades Tomasson verkligen engagera och aktivera den samiska befolkningen på bred front. Hans artiklar blev den tändande gnistan för ett missnöje som fanns bland samerna. Artiklarna blev startskottet för en bred opinionsrörelse bland samerna i Västerbotten, Jämtland och södra Norrbotten. Under 1933 följde en rad lokala möten runt om i det samiska området som ställde sig bakom de krav som förts fram av Tomasson och där även nya krav fördes fram, framför allt rörande renskötseln. Resultatet av dessa möten blev att en deputation med samiska representanter från alla tre länen utsågs, där Tomasson var en av de ledande företrädarna. I november 1933 reste deputationen ner och presenterade sina krav inför en stor del av regeringen. Deputationen fick ett positivt bemötande och Tomasson hade därför goda förhoppningar om att aktionen skulle ge resultat. Länsstyrelserna i de tre berörda länen ställde sig dock mycket negativa till de framförda kraven. I sitt gemensamma yttrande ställde de sig avvisande på i stort sett samtliga punkter vilket blev avgörande för regeringens inställning. Trots att även **samer** i Kirunaområdet under 1934 ställde sig bakom kraven som framförts av lappdeputationen rann det hela i slutändan ut i sanden utan att aktionen fick något konkret resultat.

Vacklande hälsa

Under andra halvan av 1930-talet började Tomasson allt mer att präglas av sin vacklande hälsa. Detta blev mycket märkbart när tanken på ett nytt landsmöte började diskuteras. Planerna på ett landsmöte smiddes tillsammans av Torkel Tomasson och Gustav Park, men Tomasson klargjorde att han på grund av sin hälsa inte skulle kunna delta aktivt i förberedelsearbetet. Detta fick Park leda, men Tomasson ville delta vid mötet och skulle även hålla inledningsanförandet i jordbruksfrågan, vilken legat honom varmt om hjärtat under en lång tid. När väl landsmötet inleddes hindrades han dock från att delta på grund av sitt hälsotillstånd. Han fick nöja sig med att i efterhand kommentera mötets förhandlingar i SET.

Stupade med pennan i hand

Efter landsmötet fortsatte Tomasson sitt självupppoffrande arbete med att bedriva opinionsbildande arbete i tidningen, trots en dålig ekonomi och trots en allt svagare hälsa. Till slut blev dock påfrestningarna alltför stora för honom och den 7/12 1940 avled Torkel Tomasson. Han stupade nästan bokstavligen med pennan i hand och fortsatte utgivandet av SET ända fram till sin bortgång. Eller som Gustav Park skrev i sin minnesruna över vännen: Han arbetade för samerna "tills hans hjärta brast i döden!" Vid begravningen hyllades

Tomasson för sina insatser för samerna och han beskrevs närmast som en samisk statsman. Jonas Åhrén beskrev honom som en "hjälte av samisk börd" och hans mångåriga kamp för samerna betonades och berömdes av de många talarna.

Okunskap största hindret

Upplysning var genomgående ett nyckelord för Torkel Tomasson i hans politiska arbete. Det var genom upplysning han ville nå fram till de enskilda samerna och engagera dem i samerörelsen. Upplysningen var även central för Tomasson när det gällde att förändra den svenska samepolitiken. Han menade att de stora brister som fanns i den svenska samepolitiken i grunden berodde på en okunskap om samiska frågor och om samerna och deras kultur. Genom sitt arbete i SET ville Tomasson därför bidra med förbättrade kunskaper vilket i längden skulle leda till en större förståelse. Detta upplysningsarbete kombinerade han hela tiden med en stor respekt för motståndaren.

Respekt för motparten

Han poängterade ofta att samepolitiken kunde ha mycket negativa effekter i många fall, men att intentionerna med den i grunden var goda vilket enligt honom var viktigt att respektera. Denna respekt

för motståndaren ledde dock i vissa lägen till att han nästan blev alltför försiktig i sin kritik och granskning av statsmakternas agerande. Hans respekt för motparten tog i vissa situationer nästan överhanden över hans rättskänsla. Under 1930-talet hårdnade dock hans attityd mot statsmakterna, framför allt mot lappväsendet, och han blev mer tydlig i sina målsättningar för same- rörelsen.

Torkel Tomasson gick ur tiden utan att ha fått se så många av sina visioner och målsättningar för samerna förverkligade. Han hade dock ändå förhoppningar om att det arbete han lagt ner skulle ge resultat i framtiden. 1935 skrev han att "tanken lever, och det goda frö, som såtts, skall väl i sinom tid spira och ge skörd." När SSR bildades 1950 var detta en första frukt till vilket Tomassons arbete hade bidragit.

**1935 skrev Thomasson;
"tanken lever, och det
goda frö, som såtts,
skall väl i sinom tid
spira och ge skörd".**

Författare:
Erik-Oskar Oscarsson
präst och flitig
samisk debattör

SSR:s första ordförande,
under perioden 1950-1959,
var en kompromisslös
arbetsnarkoman.

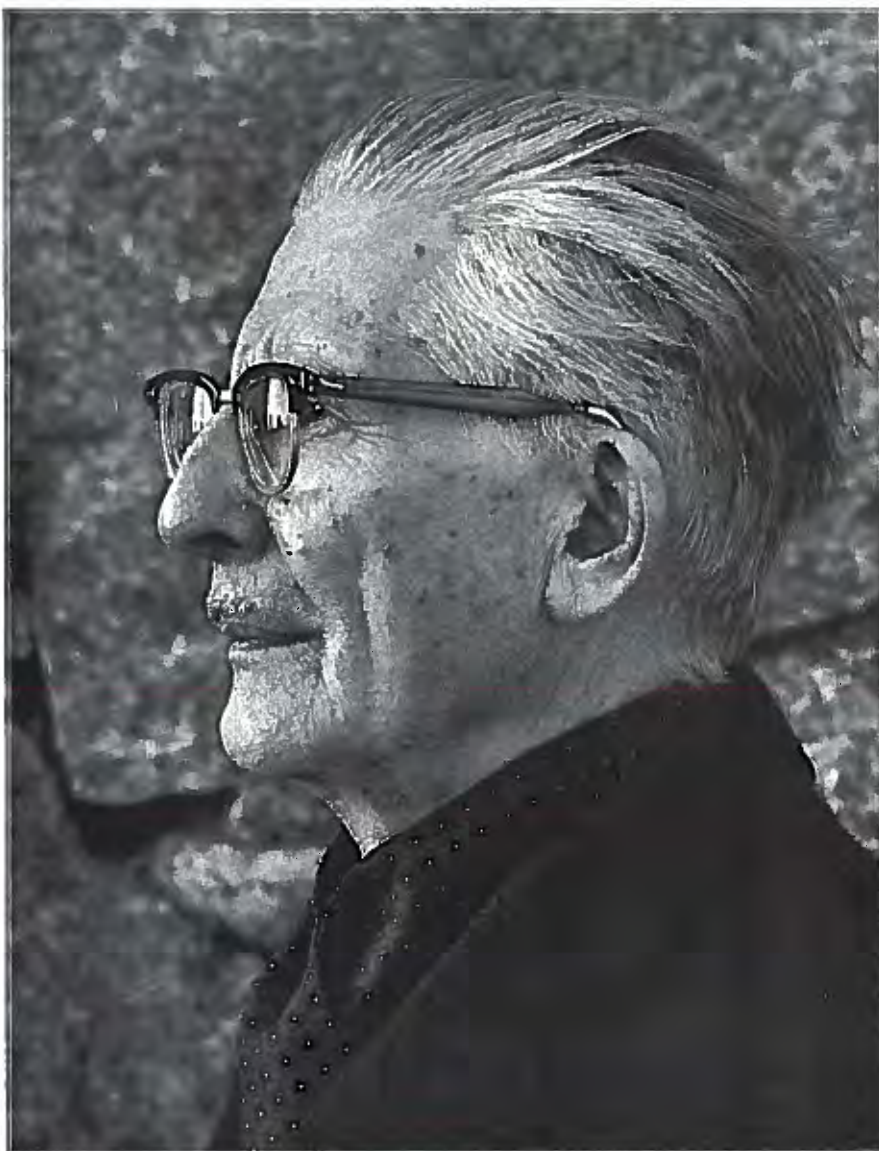
Det berättas i Stensele att
den första lampan som tände
i byn var i prästgården, där han
bodde, och samma lampa
slocknade sist om kvällen.

Gustav Park är den mest omtalade av alla de samiska politiska ledarna. Att det förhåller sig sålunda har sina klara orsaker. Hans tid i de samepolitiska kretsarna sträckte sig över sextio år och han kom att vara framträdande i stort sett alla stora skärningspunkter i den samiska politiska historien från 1905 fram till sin död 1968. Under långa tider kom han i stort att verka som den ende talesmannen för samernas sak. Orsakerna därtill var många. En nomadskola infördes som var till skada för samerna. Skogen och vattnet skulle användas till byggande av riket allt medan renskötseln fick stå tillbaka i allt mer krympande och stympade marker. Mitt i kampen om än vad det handlade om kom Park att stå.

Ensam ledare under 40-talet

Den samiska organisationsmedvetenheten hade inte brutit igenom i sin helhet före 1937 särskilt inom de nordliga områdena. Torkel Tomassons sjukdom och allt för tidiga bortgång bidrog starkt till att han under stor del av 1940-talet kom att stå ensam som samisk ledare. Allt för ensam kom det att visa sig och det är en av faktorerna till att SSR kom att bildas. Han är SSR:s ordförande de första tio åren. Park tar över redaktörskapet för Samefolkets Egen Tidning 1940 efter Tomassons död. Om denna tid kan ni läsa i Patrik Lanttos artikel.

Gustav Park: **färgstark och** **mångkunnig**

Gustav Park. Foto: Gösta Andersson

Svårbemästrad

Att i korthet beskriva Park är svårbemästrat. Han är i vissa stycken svårbedömd. Särskilt när man läser dödsrunorna i Samefolkets Egen Tidning. Han kunde höja personer till skyarna som han motarbetat i kampen för samisk rätt. Samtidigt var han kompromisslös och omtalad usel som diplomat, därutöver utrustad med ett häftigt humör. Park ägde en frenesi utöver det vanliga. Det berättas i Stensele att den första lampan som tändes i byn fanns i prästgården och samma lampa slocknade sist om kvällen. Hans skrivelser saknar motstycke i omfång och hans korrespondens var omfattande. Utöver allt detta var han kyrkoherde i Stensele.

Att ge en fullständig personbeskrivning här är omöjligt, vi får här nöja oss med några centrala nedslag i historien. Det enda man kan säga är att det är omöjligt att överskatta Parks betydelse för den samiska rättsskampen under 1900-talet och i SSR:s historia är han den man först tänker på.

En personbeskrivning

Gustav Lars Larsson Park var hans fullständiga namn, född den 9 mars 1886 i kåta i Adolfström inom Arjeplog. Hans föräldrar var Lars Larsson Park och Greta Kajsa f. Mårtensdotter, verksamma i det som då hette Arjeplogs fjällsameby, numera Svaipa. Park deltog från tidiga barnår i renskötseln och skaffade sig tidigt insikter i dess specifika förhållanden. Han visade sig äga ett mycket gott läshuvud vilket gjorde att han fick studera till lärare, som sådan verkade han inom den flyttande kateketskolan. Han har själv berättat under vilka primitiva förhållanden undervisningen bedrevs vid den tiden. Senare kom han även att tjänstgöra som lärare vid Racksunds missionskola, vid vilken han själv tidigare varit elev. Det var här han träffade sin första hustru Anna Kristina Eliasson. Detta äktenskap blev omtalat för makarnas stora åldersskillnad. Hon var nämligen tjugofem år äldre än honom.

Tidigt med i samepolitiken

Åren 1908 och 1919 studerade Park i Uppsala, först för studenten vid Fjellstedtska skolan och sedan för att läsa till präst. Han prästvigdes 1920 och tjänstgjorde först i Glommersträsk och sedan i Stensele 1927 fram till sin pensionering 1955 då han återvände till Uppsala. Park kom tidigt med i de samepolitiska sammanhagen. Han var närvarande vid stockholmsmötet 1905. (mer om det i artikeln "De första stegen") Att här få möta alla de som då stod för ledningen av de första stegen i samiska rättvisesträvanden måste ha satt sina spår. Samtida i Uppsala var Torkel Tomasson som skrevs in vid universitet 1913.

Nomadskolan visade orättvisor

Det är dock först i slutet av studietiden som Park kommer med i den samepolitiska kampen. Hans stora debut kommer när han framträder i en tidningsdebatt mot den första nomadskoleinspektören Vitalis Karnell om nomadskolan i "Nya Dagligt Allehanda" den 27 och 28 mars under rubriken; "Våra nomader och skolorna. Kåtaskolsundervisningens tvivelaktighet". Han angrep idén om kåtaskolan hårt och visade på de fatala brister i formerna för all sorts kåtaundervisning. När man ser till denna tidningsdebatt skall man se Parks inlägg i ljuset av de samiska reaktionerna på nomad-skolereformen 1913. Det var inte utan motstånd som samerna mottagit reformen. Hans åsikter var den samlade ståndpunkten för den samiska viljan. Debattartiklarna fick stor uppskattning inom de samiska leden och när de bestyrande skulle utse en inledande angående skolfrågorna till det första samiska landsmötet i Östersund 1918 så föll all uppmärksamhet på Gustav Park. Under landsmötet granskade och kritiserade Park nomadskolereformen.

I början av sin inledning slog han fast; "Min övertygelse är att den grundåskådning och uppfattning, som dirigerar den nu pågående omorganisationen av lappskoleväsendet, i många fall är oriktig och vilseledande. Får den oantastad slå rot i det allmänna folkmedvetandet torde den i väsentlig mån försvåra, ja kanske rentav äventyra den

nomadiserande lappbefolkningens andliga utveckling och framtid".

Tydliga orättvisor

Park ville visa på de oriktiga uppfattningar som utgjorde förutsättningarna och motiven för samelagstiftningen, såväl i skolfrågan som i andra frågor, i detta var det naturligt med en ingående granskning av 1913-års nomadskolelagstiftning. Park menade att det var etnografiska och nationalekonomiska orsaker som låg bakom denna skolform och att den skulle sänka bildningsnivån hos samerna. Orättvisorna var tydliga. Samerna hade inte återfunnits i den officiella processen och sameskolans utveckling. Samepolitiken styrdes av ett etno-centriskt synsätt från de styrande. Park visade att skolfrågan var ett nav i rättvisekampen. Reformen speglade tydligt "Lapp skall vara lapp"-filosofins avsikter. Park fick näst intill totalt stöd på landsmötet för sina åsikter att den vandrando- och fasta kåtaskolan skulle avvecklas.

Skolfrågan kom att följa med i debatten under många år och flera landsmöten igenom.

Landsmötet 1918 fick en effekt som inte så ofta påtalats. När lappkommittén 1919 tillsattes kom ett flertal samer att ta plats i den efter en motion i riksdagen inlämnad av Carl Lindhagen. Park kom följdriktigen att ingå i utskottet för skolfrågor. Efter all den kritik som framförts vid landsmötet kunde inte staten förbise samerna i utredningen. Tyvärr blev det en engångsföreteelse.

Kampen i Arjeplog

Efter landsmötet 1918 och lapp-kommittén 1919 är det tämligen tyst kring Park utom i en fråga. Det rörde sig om tvångsförflyttningarna till Arjeplog under 20-talet och dess följder vilket bland annat berörde hans bröder. Det var främst i försvaret av den intensiva renskötseln han kom att framträda. I en artikel i Samernas Egen Tidning 1924 skrev han "De föra nämligen med sig helt andra renskötselmetoder än de som praktiseras av nämnda socknars befolkning. Härigenom förorsaka de många svårigheter och konflikter, ja framkalla rent av ett allvarligt renskötselproblem som ovillkorligen måste lösas på något sätt därest många av de gamla sameh inte skola bli helt och hållet undertryckta".

1927 utgick de första dekreten från Länsstyrelsen i Norrbotten att renantalet skulle minskas. Orsaken var som det hette "lapparna ådalagda bristande vilja eller förmåga att sköta renarna" samt att det

åsamkats skador på de bofastas höskördar. 1932 tillkom tvångsslakten. Myndighetsattityden var klar. Ville inte samerna själv minska renantalet så tog man till tvång.

"Lapparnas Mussolini"

Under vintermarknaden i Arjeplog hölls den 15 februari 1931 ett möte i tingshuset om slakten. Lars Rensund var närvarande och har för mig berättat hur stämningarna var. Det var dödstyst i salen. Samerna satt nedböjda och väntade på den stora domen. Så kom Park in i salen och genast började ett mummel för nu visste alla att något var på gång. Park kom på detta möte att tala om vansinnet i förfarandet. Ordförande för mötet var landshövdingen i Norrbotten August Bernhard Gärde och han drog sig inte för att ifrågasätta Parks mandat att tala i frågan och sade sig "kommit till Arjeplog för att höra lapparnas åsikter, inte Stenseles kyrkoherdes". Det var efter detta möte som Gärde lär ha sagt "Där går han lapparnas Mussolini". Ett uttryck som vi i dag ryggar tillbaka vid. Men vi må betänka dåtidens valör på benämningar var något annorlunda då än nu. Vi kommer senare till detta.

Mästare att skapa opinion

Efter detta möte kom Park att visa vilken mästare han var på att skapa opinion. Han kom att använda sig av pressen och i en rad artiklar i Norra Västerbotten och Svenska Dagbladet belyste han tvångsslakten och samernas problem. Han kom att gå hårt åt Länsstyrelsen i Norrbotten, framförallt landssekreteraren Sundberg och lappfogdarna. Park sparade inte på krutet och han skrev; "lappfogden är en sannskyldig diktator av verklig rang" och "vargen är hatad i vilken skepnad han än uppträder". Det var främst metoderna för tvångsslakten han vände sig emot. Till en början hade lappfogdarna överseende med artiklarna och lappfogden Malmström förklarade bort det hela med att Park "handlade av ideella motiv och var förblindad av subjektiv idealism".

Anmäldes av länsstyrelsen

Osjälvisk och total orädd för myndigheterna fortsatte Park stå i spetsen för kampen. En JO-anmälan in i minsta detalj mot Länsstyrelsen som Park låg bakom lämnades in. Den var på 35 –sidor och ett 70-tal bilagor. Gärde skrev i sin skrivelse till JO och syftade på Park; "Man kan tämligen visst gå ut ifrån, att lapparnas allmänna oförmåga av objektivt bedömande här utlöst

sig i egoistiskt tänkande och att skrumpelfri agitation här haft tacksam jordmån ytterligare beredd av den av myndigheternas ingripande sårade stolhet". JO-anmälan ledde inte till någon åtgärd. Länsstyrelsen tappade tålmodet och anmälde Park till domkapitlet. De ansåg att det inte anstod en kyrkoherde att bete sig så som Park gjorde. I anmälan angavs att Park "angrep den laga ordning på renskötelsns område på ett för staten farligt sätt". Domkapitlet begärde ett omedelbart svar från Park som klart och tydligt tillbakavisade anklagelserna mot honom. Även denna anmälan lämnades utan åtgärd.

Ett årtionde av ensam kamp

Det var mitt i denna strid som Torkel Tomasson i Samefolkets Egen Tidning (nr 1 1932) skriver om Park. "...denna vinter har han likt en samernas Gandhi icke tvekat att rikta de mest grava anklagelser mot myndigheterna som utlämnat samefolket åt det största förtryck". Park var nu kallad både för Mussolini och för Gandhi och själv hade han åstadkommit några av sina berömda uttryck. Det är efter denna strid som Park stiger fram som den store hövdingen i de samiska leden bredvid Torkel Tomasson. För Park kom 30-talet att bli den tid då hans kamp för samisk rätt tog samlad form. Det syns inte minst på antalet artiklar, brev och officiella skrivelser som kommer från hans hand. Uppvaktningsarna av regeringen tog också fart.

Länsstyrelsen

klagade över Parks
agitation hos
domkapitlet.

Utan framgång.

Gustav Park var
stark i sin vilja.

Landsmötet 1937

Tanken på ett nytt landsmöte kommer till stånd som en direkt orsak av händelserna i början av 30-talet. Park skriver i Samernas Egen Tidning i dec. 1933; "Läget är nu sådant, att många brännande livsfrågor, som röra samefolket, ropa på en snar och riktig lösning. Mer än förr måste därför samerna hålla ihop och ena sig om förslag, som böra genomföras på lagstiftningens väg. Detta är förvisso av största vikt, ty-av allt att döma- kommer från lappväsandets sida, åtminstone i Norrbotten, samernas önskemål att mötas

av hårdnackat motstånd, och det arbetas redan i det tysta för att skrämja enskilda sameh och få dessa splittrade och om möjligt sinsemellan oeniga och även avogt inställt mot sin ledare." Myndigheternas ovilja att lyssna till samernas önskemål var total.

Missnöje med utredningen

Efter fem års utredande lade 1930-års lapputredning fram sina förslag om renskötelsen och bostadsförhållandena gällande samerna i Norrbotten men naturligtvis med principiell betydelse för alla samer. Den samiska kritiken på denna utredning lät inte vänta på sig. Ån en gång var det Park som stod för de skarpaste orden. Carl Lindhagen tog upp samernas krav och framlade en motion i andra kammaren att medel skulle anslås till ett samiskt landsmöte så att samerna samfällt kunde få yttra sig över 1930-års lapputredning. Lindhagen föreslog i sin motion att landsmöten skulle hållas vart fjärde år. När man i Arjeplogs sameförening diskuterade utredningen i februari 1937 och uttalade sitt missnöje över den så lades förslag att sameföreningen skulle ta initiativ till ett landsmöte som skulle avhållas den 4-6 oktober 1937. Park valdes till verkställande ledamot i sameföreningen för att planlägga och anordna ett beslutande landsmöte.

En av Gud utsänd

Vid landsmötet som avhölls i Arvidsjaur var Parks arbetsbörda så stor att man kan tala om en enmansföreställning, vilket också avspeglade sig i tidningsreferaten efter landsmötet. Orsaken därtill

var att Torkel Tomasson insjuknat och inte kunde närvara i Arvidsjaur. Park valdes till ordförande och höll dessutom alla tre inledningarna som var;

1. Samefolkets bosättnings- och jordbruksfråga i anslutning till 1930-års lapputrednings betänkande.
2. Spörsmål och förslag rörande renskötseln i anslutning till 1930-års lapputrednings betänkande.
3. Är tiden nu mogen för kåtaskolornas och hushållskåtornas slopande.

Utöver allt detta deltog han givetvis flitigt i diskussionerna, vilket gjorde att ordförande-klubban tidvis överlämnades till vice ordförande, Andreas Wilks.

Stor protokollskandal

Landsmötet kom i långa stycken bli en föreställning av sällan skådad art. Där hände mycket utöver det gängse. Tomasson och Park hade erhållit mycket kritik genom åren och beskylldes öppet för att inte ha den samiska opinionen bakom sig. Detta föranledde en motion till landsmötet om ett stöduttalande för de båda talesmännen. Mest känd är motionen från Jukkasjärvisamerna som i sin lydelse innehöll orden om Park; *"Vi betrakta honom som en av Gud utsänd talesman för vår sak"*. Parks häftiga humör och ibland oöverlagda handlingar fick vid detta landsmöte sitt tydligaste uttryck när han från podiet fick se sin i ord och handling svurne fiende landssekreteraren Ragnar Sundberg komma in genom vapenhuset. Park släppte allt vad som låg framför honom reste sig och de två började skälla på varandra med höga röster rakt genom kyrkorummet. Ömsesidiga beskyllningar riktades med bestämda stämmor.

Den största skandalen kom dock när det avslöjades att Länsstyrelsen i smyg satt in en egen stenograf och kom att anse landsmötets eget protokoll oriktigt. Park gick fram i ren ilska mot förfarandet.

Misstänklighörandet av samerna var kompakt och Park ansåg sig tvungen att vända sig till Socialdepartementet i frågan. Resultatet blev att landsmötets protokoll trycktes och Länsstyrelsens contraprotokoll lades till som en efterskrift.

Park anklagades för "diktator"

Pressens efterskörd är högtintressant. Norrbottens Kuriren skrev den 13 oktober; *"Kyrkoherden Park är en stridens man, därvidlag en kontrast till den utomordentligt försynte lapske juristen Torkel Tomasson. Kanske också personliga förhållanden förbittrar kyrkoherdens polemik. Någon diplomat är han icke. En del kalla honom demagog och det finns måhända något visst hitlerskt i hans position både gentemot lappfolket och gentemot myndigheterna. Bland sitt eget folk leder han hjärtan och viljor som vattubäckar."*

Tidningen klargjorde också; *"Kyrkoherde Park vill att lapparna skola betraktas som fullmyndiga män och svara för sig själva. Lagen bör hjälpa dem härutinnan."* I stort sett refereras samma sak i Norra Västerbotten med rubriken; *"Diktator Park belåten med lappmötet"*. Denna tidning ger också exempel på hur han kunde påverka myndighetspersoner och gav som exempel Erik Bergström som till en början skulle foga *"lapparna"* efter sin vilja men som förstod "att

han var på fel väg och började om, med förlåtelse, överläggningar och lämpor." Här kan fås ett svar på gåtan varför Park kunde vara så fylld av komplexitet i sin bedömning av personer. I Bergströms fall är det uppenbart.

Vi kan nu inte gå runt diskussionen om benämningars valörer när de sägs. Park som Mussolini, en diktator med hitlerska drag. Alla sagda under trettioalet före andra världskrigets fasor och det facit vi har tillgång till. Dessutom används de i viss mån i positiv betydelse åtminstone efter 1937. Uttalandena beskriver nog mer Parks ensamma position och starka ställning utan de negativa associationer som vi skall ha. Det ligger en fara i att döma dåtidens sätt att uttrycka sig med vårt mått.

Samernas folkhögskola

Tillsammans med Karin Stenberg tog Park initiativ till samernas folkhögskola.

Enligt historieböckerna är det alltid biskopen Bengt Jonzon i Luleå som får äran. Här kan vi ana en sida av Park som inte framskyntar så ofta. En taktisk talang. Park kan mycket väl ha varit medveten att om han själv drivit frågan eller att förslaget kommit från samiskt håll så hade ingen folkhögskola kommit till stånd. När folkhögskolan väl startade i Sorsele den 31 oktober 1942 såg Park det som ett fullföljande av sina strävanden för den samiska bildningen. Folkhögskolans tillkomst var en personlig triumf för honom. Han hade genom åren intensivt tagit strid för en kvalitativt god samisk skola.

Fred med nomadskoleinspektören

En stor seger var nu vunnen mot den tidigare gällande "lapp skall vara lapppolitiken" åtminstone i skolfrågan. Triumfen var nog inte sämre när nomadskoleinspektören Claes Axel Calleberg invigningstalade när det andra läsåret startade hösten 1943. Borta var nu alla bråk med nomadskoleinspektörer. I stället drog nu nomadskoleinspektören och Park åt samma håll. Det var mycket Parks egen förtjänst för det var han som föreslagit Calleberg till tjänsten 1933, i ett läge när samer frågat om inte Park själv kunde tänkas vilja ha tjänsten. Park visste var han hade Calleberg. Redan från början erhöll Park en plats i folkhögskolans styrelse. Han kom även att ta aktiv del i skolans utveckling.

Gustav Park i samtal med biskop Bengt Jonzon.

Landsmötet 1948

Park kallade helt på egen hand till det tredje landsmötet i Arvidsjaur 26-28 februari 1948. Orsaken till att mötet hastigt sammankallades var 1946 års köttbesiktningssamfundets betänkande med förslag till reformering av renslakten. Park ansåg att de lagda förslagen innebar en fara för rennäringen. Än en gång kom landsmötet att bli en enmansföreställning. Park var landsmötets ordförande än en gång och höll de tre inledningarna.

Vid landsmötet visade det sig att Park stått alldeles för ensam gentemot storsamhällets framfart mot samerna. Han kunde varken orka eller i längden ensam vara ekonomisk huvudansvarig för alla de uppsatta målen. Bildandet av en samisk riksorganisation var en nödvändighet. Landsmötet tillsatte ett utskott för att ta tillvara samernas intressen och handla i frågor som krävde en snabb insats, samt till nästa landsmöte uttala sig i samefrågor i samernas namn. Utskottet bestod av Gustav Park Arvid Kaddik och Lennart Wallmark.

SSR tar form.

Den 5 oktober 1948 var det dags att påbörja upprättandet av riktlinjer för en samisk riksorganisation. Mötesplats var prästgården i Stensele. Arvid Kaddik har berättat att ett par dagar innan mötet fick Park veta att Israel Ruong var hemma i Arjeplog. Han ringde hem till Arvid Kaddik och bad honom att säga åt Ruong att komma med till

Stensele, han behövdes i samernas strävanden. Kaddik utförde sitt ärende och framförde Parks hälsning till Ruong, varvid denne svarade; *"Det går inte, jag är en statens tjänsteman"* Då hotade Kaddik med ett kok stryk om inte Ruong följde med. Tidigt på morgonen på den utsatta dagen kom Ruong vandrande över torget i Arjeplog mot N.P. Stenbergs bil som skulle ta dem till Stensele. Efter mötet var Ruong klar med att det gällde samernas framtid.

Tiden var mogen

Vid denna tid ansåg Park att bildandet av en riksorganisation var mer realistisk än någonsin. Styrkt av tillkomsten av samernas folkhögskola och genom de norska samiska organisationsträvandena, var nu tiden mogen att ta initiativet till Svenska Samernas Riksförbund (SSR). Norges Riendrifts Landsförening (NRL) hade grundats i Tromsø i juni 1948.

Tanken bakom de två första paragraferna i stadgeförslaget var att SSR skulle tillvarata alla svenska samers allsidiga intressen, samt att organisationen skulle bygga på samebyar och sameföreningar. Vid landsmötet i Jokkmokk den 3-5 oktober 1950 konstituerades SSR. Valet av SSR:s förste ordförande var en självklarhet och det blev naturligtvis Gustav Park, och han stannade kvar som ordförande till 1960.

Den stora exploateringsens tid

För Parks del kom vattenregleringen att bli den fråga som engagerade honom mest under 50-talet och en bit in på 60-talet. Hans tidningsartiklar i detta ämne är många och han pekade hela tiden på hur renskötseln trängdes tillbaka och direkt hotades till undergång. Parks granskningar gick på djupet och hans ständiga jakt på myndigheternas framfart visste inga gränser. Hans fostrande av lappfogdar fortsatte;

"Av en f.d lappfogde borde man därför rätt att vänta förståelse för samerna synpunkter." Park ansåg att Lappadministrationen ensidigt gick exploaterernas, statens ärenden.

Vattenregleringslagarna var otidsenliga och gamla när *"de inte alls behövde inbegripa rensamerna och renskötseln"*. Det mest uppmärksammade framträdandet i frågan gjorde Park i samband med en diskussionsafton anordnad av Verdandi den 26 februari 1959 i Norrlands nation i Uppsala. Vid detta tillfälle påvisade Park det odemokratiska i förfaringsättet; *"När man studerar den nu gällande vattenlagen, måste man fråga sig, huru man i vårt land i vattenlagen har kunnat bannlysa rensamerna från vårt rättssamhälles förmåner. Vidare är det oförklarligt, varför samerna just nu i vårt beprisade demokratiska samhälle måste i egenskap av rättslösa medborgare enligt vattenlagen uppleva, huru man enligt denna lag målmedvetet synes vilja undergräva samernas såväl ekonomiska som nationella grundvalar"*.

Vargen var en metafor han tog till när han skulle beskriva samernas situation.

Än var det

"okunskapen som var värre än vargen" eller "lappfogden i varggestalt".

Alltid med

Det finns mycket att säga om Gustav Park. Det man finner när man studerar honom är att han ständigt satte samernas rättvisefrågor i centrum. Han kunde framstå som komplex i sina ställningstaganden och han drog sig inte heller för att låta rättvisefrågan gå före sina egna principer. Det blir tydligt när man ser

till hans sätt att se på spriten. Han kunde uttala sig för att samer skulle få full utdelning på motboken trots att han var aktiv nykterhetskämpe. Men, häri fann han samerna felfördelade. Park var stridbar i allt. Inför sin avgång i SSR beskrev journalisten Lennart Wallström i "Norrländska Social- demokraten" honom med orden;

- Gustav Park är aggressiv som en terrier i talarstolen när han med trovisshet kämpar för samernas sak. Han är en man, som aldrig varit mjuk i ryggen när han nalkas överhetspersoner.

Park var med i den samiska rättsskampen första gången 1905. Han skrev sin sista artikel 1966, då i vargfrågan, en annan av alla de frågor han var hårt engagerad i. Vargen var dessutom en metafor han ofta tog till när han skulle beskriva samernas situation. Än var det *"okunskapen som var värre än vargen"* eller lappfogden i varggestalt.

Än i det sista var Park med i kampen. På sin dödsbädd timmarna innan han skulle somna in på sin 82-årsdag den 9 mars 1968, var han i åter i renskogen för att jaga bort vargen.

Han förnekade sig aldrig.

Israel Ruongs motto:

Diplomati och samverkan...

Israel Ruong. Foto: Gösta Andersson

För min del är det en markering av att jag ifråga om det organisationsarbete som rör SSR tycker mig förfoga över ett källmaterial utöver det gängse, nämligen det självupplevda. Eller som den gamle fänrik Stål i dikten svarar den unge Runeberg om det finsk-ryska kriget: "Jo, därom kan jag ge besked, om herrn så vill, för jag var med".

Med undantag för 1950-talet sammanfaller tiden med den period då jag själv ingick i ledningen av förbundet, först som sekreterare under Israel Ruongs ordförandeskap och sedan som vice ordförande i en trojka kring efter varandra ordförandena Anders Åhrén och Nikolaus Stenberg.

Finns inga objektiva historiska sanningar

Jag vill också särskilt belysa Israel Ruongs ställning som "sameledare" under den tid han var SSR:s ordförande, åren 1960-67. Att mot den här bakgrunden skriva organisationshistoria kan kanske te sig lite ambivalent. Att både ha varit agerande inom en organisation och samtidigt göra anspråk på att fungera som objektiv och kritisk iakttagare. Men jag gör inte heller anspråk på att vara objektiv. Det finns nämligen inga objektiva historiska sanningar, bara olika subjektiva uppfattningar om vad som tilldragit sig. Och mina "minnesbilder" och reflektioner är personliga.

Författare:

Lars Thomasson
sekreterare och vice ordförande
i SSR under tre decennier

Israel Ruong efterträdde

Gustav Park 1959.

**Han satt som ordförande
fram till landsmötet 1967.**

Vad protokoll och skrivelser och liknande yttringar redovisar av en organisations inre liv är det ju lätt att kunna ta del av, men det är betydligt svårare att tränga bakom för att se vilka krafter det var som drev frågorna, med varandra eller mot varandra. att med andra ord undersöka "vad som sker i det som synes ske". Vi är ännu några medagerande som var för sig kan ge vara subjektiva uppfattningar om hur vi uppfattade skeendena inom SSR. Och jag vill gärna delge min syn och mina erfarenheter, både sådana de var under den aktuella tiden och nu senare "med facit i hand".

Lågt till tak

Det finns just ingenting skrivet av samer om det samiska organisationsarbetet i Sverige efter andra världskriget. Det lilla som finns är inte heller något som gett anledning till debatt eller något ifrågasättande. Det har kanske till och med varit lite för lågt i tak i den inomsamiska debatten. Få har vågat ha andra uppfattningar än de vedertagna. I Israel Ruongs ledare i Samefolket kan man visserligen finna underströmmar om hur organisationsarbetet växte fram och fungerade, och vilken problematik det handlade om, men ibland måste man känna till förhållandena närmare för att förstå vad som egentligen sags.

Renskötselfrågorna

dominerade tidigt inom SSR

Svenska Samernas Riksförbund, eller Sámiid Riikkasearvi /SSR, som numera är den officiella benämningen, bildades 1950.

Medlemmarna blev lappbyar (samebyar) och sameföreningar. Förarbetet hade varit tungt och pressande.

Det fanns från början hinder och svårigheter av nästan oanad art:

- Samebyarna dröjde med att ansluta sig,

några hade svårt att förstå vikten av sammanslutning.

- Det var svårt att driva in medlemsavgifterna.

- Samebykassorna fick inte utan vidare användas för medlemsavgifter och resekostnader för ombud vid styrelse- och årsmöten (landsmöten) - bara till ändamål som direkt gagnade renskötelsen och efter godkännande av länsstyrelsen, det vill säga lappfogdarna.

- Även om man förklarade att SSR inte skulle vara någon kamporganisation mot lappväsendet, så skärptes naturligtvis förhållandet. SSR ville ju frigöra samebyarna från lappväsendets grepp. Och det skulle bli en lång dragkamp om självständighet och inflytande, innan lappväsendet också från statsmakternas sida uppfattades som otidsenligt och avvecklades.

Samebyarna dominerde

Andra interna frågor var inte lättare. Samebyar och sameföreningar blev inte reellt jämställda inom förbundet. Samebyarna fick huvudinflytandet, och det var nog helt naturligt i det tidsläge och under de förhållanden som då rådde. Av styrelsens från början 17 ledamöter fick bara tre tas utanför renskörtarkretsen. Det blev "de i samhället utbildade" (om jag får uttrycka mig så), för det fanns nämligen inte så många att välja emellan. Från början nästan självskrivna var därför Gustav Park, Israel Ruong och Arvid Kaddik, kyrkoherde resp. docent och nomadskolinspektör samt nomadpredikant till yrket

Embryo till motsättningar

SSR skulle tillvarata i första hand renskötselns intressen, men också andra samiska frågor. Där fanns naturligtvis ett embryo till de meningsmotsättningar som senare kommit i dagen i till exempel Sametingets verksamhet.

- Att inte alla samer har samma uppfattning.
- Att olika grupper utanför renskötelsen också har sina berättigade krav.

- Att det fanns främlingsskap även inom de renskötande grupperna.

Nord-syd konflikt

När Per Idivuoma berättar om sina tidigaste år som samepolitiker kände han, att "vi från nordbyarna ansågs mindervärdiga, inte bara av myndigheterna utan också bland de sydligare samerna". Några av de nordsamer som deltagit i det allra första samelandsmötet i Östersund 1918, hade däremot sagt, att de fått höra, innan de

reste till Östersund, att "lapparna där nere voro ändå sämre än vi". Inåt skulle SSR - mot sina medlemmar - visa behovet av sammanhållning. "Enade vi stå. söndrade vi falla" var en slogan, som ofta förekom i den inre debatten. Den kunde nog ha sitt berättigande, men ibland användes den som ett slags tvångströja för att dämpa eller t o m tysta dem som hade avvikande uppfattningar. Utåt skulle SSR visa, att det fanns sammanhållning. Och i det låg också, att samerna själva Över huvud taget var tillräckligt kunniga och mogna att bära upp ett förbund och ta ställning i frågor som också angick samerna som folk. Vi skulle med andra ord visa att vi dög - och här säger jag vi. för den här ambitionen att visa att vi dög, blev ett viktigt inslag också i min verksamhet i förbundet.

Utveckling tar tid

Men utvecklingen från att inte ha fått besluta någonting själv till att göra det, om det från början så bara gällde interna förbundsfrågor, gick naturligtvis inte smärtfritt.

Från ett av de första landsmötena. i Lycksele 1955, då man skulle välja styrelse, heter det i protokollet, att ett förslag gick ut på att bara Gustav Park och Israel Ruong skulle få vara med i styrelsen från de icke renskötande samernas krets. "Renkarlar ska sitta i styrelsen", hävdades det, och det innebar, att sekreteraren Arvid Kaddik "liksom sparkades ut" som det hette i ett debattinlägg.

Men ombuds församlingen ångrade sig. För landshövdingen i Norrbottens län, Folke Thunborg, som var landsmötets gäst, ingrep och förordade, att beslutet

skulle rivas upp. Ordföranden Gustav Park tyckte, att landshövdingens förslag var klokt. "Vi har gått ut på hal is", sa han. Och valet gjordes om. Arvid Kaddik fick nytt förtroende.

Skapa goda relationer

På det här sättet kunde beslut således fattas i förbundets barndom! Någon "uppi från" kom och sa hur det borde vara. Men bakom det aktuella fallet låg nog inte några bristande sammanträdeskunskaper. I sådana var Gustav Park nämligen mycket slipad. Han var inte heller rädd för överheten. Han kunde om någon säga som den lille kolargossen hos Geijer, att "den rätt kan läsa sitt Fader Vår, han räds varken fan eller trollden". Jag tror han i det här fallet gärna ville skapa goda relationer till den nye landshövdingen, som redan visat samerna en annan attityd än de var vana vid från hans företrädare och från lappväsendets tjänstemän.

De yttre formerna viktiga för vår policy utåt

Från mina första landsmöten fäste jag mig vid vad jag tyckte var brister inte bara i landsmötets yttre arrangemang utan också i de inbjudna gästernas beteenden. De kom in i mötessalen och slog sig liksom självklart ner på de främsta platserna. Ombuden satt här och där bakom och vid sidan om, inte ens i samlad grupp utan blandade med andra närvarande åhörare. De som begärde ordet - och det kunde också vara andra än ombuden - steg upp och talade från sin plats. Efter diskussion formulerade sekreteraren ett förslag till beslut. Det hände någon gång att det uppdrogs åt sekreteraren att i efterhand formulera beslutet "med utgångspunkt från den diskussion som varit rådande". Och nya ärenden kunde tas upp utanför dagordningen.

Fick till en enkel och värdig ritual

Det här berättar jag inte för att kritisera dem som då hade ansvaret. Jag gör det för att ge en bild av hur det var i förbundets början, också flera år efter bildandet. Det första landsmöte som jag deltog i var nämligen i Östersund 1958. Och senare, när vi möblerat om, hade samlat ombuden på särskilt markerade platser, hade infört att alla inlägg skulle ske från talarstol, och till och med tog in alla inlägg på band, så minns jag hur en kvinnlig tjänsteman som kom från något av ämbetsverken i Stockholm och som aldrig varit med förut, kom fram till mig och sa ungefär så här: Jag blev alldeles förskräckt, när jag kom in här. Jag trodde jag skulle vara med om ett möte med samer, men var kommer alla de här tjänstemännen och myndighetspersonerna ifrån?

Jag kom att vid landsmötena vara den som regisserade de yttre formerna, och jag tyckte nog att vi efter hand tick till en enkel, värdig ritual. Vi växlade landsmötesplats och fick på så sätt möta olika kommun- och församlingsföreträdare, och därmed också uppfatta olika attityder mot vår folkrörelse. Ibland mötte vi stor sympati och en riktig värdering av det vi höll på med. Ibland häpnade vi emellertid över hur länge den gamla "von oben synen" dröjt sig kvar hos vissa lokalt inflytelserika personer. Vi hade hållit landsmöte i Karesuando kyrka, där allt gått värdigt och fint till. Kyrkoherden Georg Gripenstad gav oss försynt allt stöd vi behövde. Så kom vi till Arjeplog. Det var 1968. Det är länge sen, och jag tycker jag inte går någon för när, om jag ger en ögonblicksbild därifrån.

Frigörelsens tid

Kyrkan är fullsatt.

Vi har placerat presidieplatsema vid långbord framför altarrunden. Sekretariatet sitter i sakristian. Några minuter innan vi ska börja kommer prosten fram till mig och upplyser mig om att han först tänker ta till orde innan vi börjar. Nej, det går inte säger jag. Det är vår ordförande som öppnar landsmötet. Då talar jag efter honom, säger han lite bestämt. Jag ser på honom att han ryggat till inför mitt första svar. Och för att det inte ska hända något oförutsett säger jag så lugnt och vänligt jag kan: Efter ordföranden kommer jag att lämna ordet till landshövdingen Ragnar Lassinantti. Han är ju Kungl Maj:ts företrädare här. Sedan kommer expeditionschefen Wahlfisk att hälsa från jordbruksministern. Därefter lämnar jag ordet till Sigvard Sundström, kommunalrådet här, som ska hälsa oss välkomna till Arjeplog. Sedan kommer Per Henrik Ömma att hälsa oss välkomna på samebyarnas vägnar och Arvid Kaddik för sameföreningen.

Därefter kan jag lämna ordet till prosten för församlingens tur. Det blir ett ögonblicks tystnad. Jag kan inte beskriva de ögon som mötte mig.

Medvetna markeringar

Ja, det var ju kanske lite dumt, tycker jag nu efteråt. Så här skulle jag nog inte ha sagt i dag, skulle ha låtit honom hälsa välkommen, sedan talat vänligt med honom om hur vi ville ha det vid sådana här tillfällen. Men ni måste förstå det stämningsläge som rådde. Vi var så trötta på att alltid få stiga åt sidan. Det var vårt sammanträde som vi skulle hålla. Vi ville bestämma själva över det. Prästerna hade i tid och otid bestämt så mycket för oss tidigare, att det blivit mer än

nog.

Det här var väl ändå bara en ytlig formalitet, kan man tycka utifrån dagens perspektiv. Men för det ansikte vi ville ge det omgivande samhället var landsmötenas yttre former då mycket viktigare än vad vi kanske tycker i dag. Det var medvetna markeringar av att det var det samiska riksförbundets egna möten, att där rådde samma demokratiska ordning som i övriga beslutande församlingar, och att den ordningen var en förutsättning för beslut som kunde göra anspråk på att hävda en samlad samisk uppfattning i olika frågor.

Applåd för första kvinnan

Till saken hör, att när samma landsmöte senare valde in den första kvinnan - Aina Jonsson - i styrelsen så togs det upp en spontan applåd i kyrkan. Prosten reste sig snabbt och sa, att man inte brukade applådera i kyrkan. Varpå följde en ny, kanske lite demonstrativ applåd. Och efter lands-

Aina Jonsson, första kvinna i SSR:s styrelse, valdes på landsmötet 1968.

mötets slut högg han tag i vår ordförande och sa, att sådana här samer hade han aldrig träffat förut. Till våra landsmöten kom gärna företrädare för de statliga myndigheter, som hade med samefrågor att göra, och folk från riksdagen och departementen. Det föranledde vid ett tillfälle en kommunalman att förklara för mig det enligt honom märkliga förhållandet som han sa, att vi i kommunen ofta har svårt att få olika myndighetspersoner att besöka oss, men när lapparna har möte, som han uttryckte sig, då kommer dom, till och med massvis.

Samepolitisk markering i telegram till kungen

Till de former som ändrades efter hand hörde också att vi slutade med att börja landsmötet med bön och psalmsång, och med att sända telegram till kungen. Vi tyckte det blev för servilt. Vi hade telegraferat vår "underdåniga och vördsamma hälsning" - det skedde alltid omedelbart efter öppnandet - och några timmar senare kom svarstelegram. Där Majestätet tackade för

hälsningen och önskade välgång med förhandlingarna. När det i landsmötet kungjordes, att det kommit svarstelegram från kungen reste sig församlingen och åhörde svaret stående. Vid något tillfälle stämde någon tom upp Du gamla, du fria. Men vid ett tillfälle gjorde vi en liten samepolitiskt markering i vårt telegram. Vi skrev ungefär, att även om vi i frågan om exploateringarna på renbetesområdena hade andra uppfattningar än staten så ville vi sända Konungen vår värdsamma och hjärtliga hälsning. Det kom svar, men bara genom kungens handsekreterare. Det blev tecknet, tyckte vi, på att vi inte längre skulle skicka någon telegrafisk hälsning. (För att gå de religiöst traditionsbundna till mötes, så tyckte vi det visst kunde förekomma gudstjänst i samband med landsmötena, men gärna då som en akt för sig en stund före landsmötets öppnande och markerat skilt från själva landsmötet.)

Ville försvaga SSR:s yttranden

En position vi tidigt fick kämpa oss till var också att det som uttalades å förbundets vägnar också var förbundets uppfattning. Under Gustav Parks ordförandetid (1950-59) kunde det i officiella handlingar stå, att SSR:s ordförande t ex. anfört det och det, inte att det var SSR:s synpunkt det som han som ordförande framfört. Och i remissammanhang kunde det bli dubbla budskap. Regeringen hörde länsstyrelsen, som hörde lappfogden, som hörde samebyarna var för sig. Regeringen hörde också SSR, som framförde samebyarnas samlade uppfattning. Men ibland ville man uppenbarligen försvaga ett yttrande genom att fästa det enbart vid den person eller de personer som uttalat sig. Jag ska ge ett exempel, där jag själv var inblandad.

Modernisering mötte motstånd

Renutredningen som avgav sitt betänkande 1960 hade föreslagit en radikal förbättring av samernas inflytande genom ett lappbyarnas förbund. Regeringen la förslaget åt sidan men förstod, att lappväsendet måste moderniseras och lämnade ett förslag därom till 1962 års riksdag. Lappväsendet skulle få en mera rådgivande karaktär i stället för sin tidigare mera fiskala och polisiära uppgift gentemot samerna. I samband därmed borde den gamla lappfogdetiteln tas bort och ersättas med det neutralare konsulent.

Den här titelfrågan var väl att se som enbart en följd av vad regeringen föreslog i övrigt angående lappväsendet och en fråga av liten vikt. Men icke. Lappväsendets företrädare hade kanaler till riksdagen. Där väcktes en motion om att man skulle behålla lappfogdetiteln, som var en fin gammal titel, hette det, och som fortfarande ansågs adekvat för dess utövare..

Våra krav blev kallade för akademisk snobberi

I det läget skrev Israel Ruong och jag – ordförande respektive sekreterare i SSR - till jordbruksutskottet och anförde, att SSR stödde propositionens förslag om att lappfogdetiteln togs bort. För att effektivt kunna bevaka vad som hände centralt i regering och riksdag hade styrelsen nämligen delegerat till oss bägge att i brådskande fall handla på SSR:s vägnar.

Det blev en särskild debatt i riksdagen om lappfogdetiteln. Jordbruksinstruktören Gunnar Lundmark i Lycksele sa i Andra kammaren: "Jag är inte helt övertygad om att samernas mening kommit till uttryck. Jag är inte säker på att nomadskolinspektören Israel Ruong och adjunkten Lars Thomasson, vilkas namn jag sett under en skrivelse från SSR till jordbruksutskottet, representerar hela samefolket i denna fråga. Innehållet i skrivelsen är kanske snarare ett utslag av en smula akademiskt snobberi.

Vi protesterade hos talmannen

Han hade i sitt anförande också talat om "sameakademikerna i Uppsala", och att han uppfattade lappfogden som en klockarfar för samerna. Riksdagsmannens uppfattning av representativ demokrati gällde med andra ord inte samerna.

Men jordbruksministern Eric Holmqvist svarade, att samerna själva uttalat önskemål om att slippa benämningen lappfogde, som kunde ge intryck av att de är en minoritet i detta land som står under speciell uppsikt av ett fogdevälde.

Vi telegraferade till Andra kammarens talman och protesterade mot det sätt på vilket våra

namn hade blivit nämnda i riksdagen utan möjlighet för oss till genmäle. Vi fick aldrig något svar, men talmannen bytte säkert några ord med Gunnar Lundmark. Lundmark träffade jag senare, och han tyckte nog att det han sagt var lite genant. Men jag förlåter honom med hänsyn till de dåliga rådgivare som han lyssnat på.

Ombudsmannainstitutionen visade sig bli en tveeggad fråga

En fråga som naturligtvis intar en plats för sig i SSR:s historia under den tid som jag senare ska behandla är sameombudsmannens roll. Det gäller den juridiska ombudsmannatjänst SSR lyckades inrätta 1962 genom medel från samefonden (då ännu under namn av Statens lappfond och utan något som helst samiskt inflytande). Det var en tjänst som från början uppfattades som en odiskutabel förstärkning för riksförbundet men som efter hand utvecklades till ett slags eget maktcentrum med alla de bekymmer det förde med sig. Det kom att bli en dyrköpt erfarenhet.

I samband med förbundskansliets flyttning från Stockholm till Umeå och ombudsmannens förtidspensionering fick tjänsten en annan framtoning. Efterträdaren har föredragit benämningen förbundsjurist framför sameombudsman. Den begagnade beteckningen SO kunde till och med ge felaktigt sken av en institution med samma dignitet som till exempel JO, och det gagnade inte SSR:s trovärdighet i alla sammanhang.

Israel Ruong in i ledningen i en brydsam tid

Israel Ruong trädde till som SSR:s ordförande i en verklig brytningstid inom samevärlden. Nomadskolan ifrågasattes inför den enhetsskolereform som landets skolväsende i allmänhet skulle genomgå. Renskötselns driftsformer var på sina håll förstelnade och olönsamma. Efter den mer eller mindre fullt genomförda övergången från naturhushållning till penninghushållning kunde inte rennäringen klara det ökade penningbehovet. Det gällde att med krympande betesmarker och samma renantal få ett bättre produktionsresultat, tjäna mer pengar helt enkelt. Eller omstrukturera och rationalisera för att använda ett par modeord, som efter hand också kom att ingå i de renskötande samernas vokabulär.

Lagstiftningen kring renskötseln var vid den här tidpunkten delvis mycket antikverad, eftersom den förutsatte en intensiv renskötsel (med renarna nästan som tamboskap). Samerna saknade självbe-

stämmanderätt i de mest elementära frågor. Den statliga tjänstemannahierarkin med lappfogdar och laptillsyningsmän, som skulle se till att samerna skötte sina renar på ett riktigt sätt, var ännu orubbad under hela 1960-talet, även om en viss ändring i tjänstemannaåliggandena kom till stånd. Från det mera polisiära till det mera rådgivande.

Samernas bostadsstandard var på sina håll också mycket undermålig jämfört med andra befolkningsgrupper i sameområdena. Det var ju ett slags social gräns som syntes och var ingen bra grogrund för känslan av delaktighet i "folkhemmet". Och vilken rätt samerna hade till sina marker, och hur den rätten stod sig i konflikt med motstående intressen var frågor som ständigt bekymrade de renskötande samerna, men

också andra samer som gjorde anspråk på "fädernas rätt", som kände sig berövade den rätt som från början tillkom alla samer. Det var mot den här bakgrunden som Israel Ruong tog på sig ansvaret att vara SSR:s främste företrädare.

Attitydförändring

Tiden var ännu sådan - och det tror jag för många kan vara lite svårt att förstå i dag - att det krävdes Israel Ruongs bakgrund för att med tillräcklig styrka kunna hävda de samiska intressena och behovet av samhällets stöd. Inte bara de bakomliggande praktiska erfarenheterna, förankrade i en samisk verklighet, utan också den akademiska positionen.

I fråga om SSR:s arbete minns jag med vilken entusiasm det präglades av under Israel Ruongs ordförandeskap, särskilt i inledningskedet, då han efterträtt Gustav Park. Ordförandeskapet innebar också ett slags attitydförändring för SSR, från Parks mot samerna mera moraliskt-religiösa och mot renskötselmyndigheterna mera

aggressiva grundinställning till Ruongs mera verklighetsnära linje:

att utveckla samernas samhällsmedvetande och självstyre och genom en klok diplomati vinna myndigheternas förtroende.

Men det var sannerligen inte alltid så lätt för honom att entusiasmera sina styrelsekamrater för nya tankegångar, för där fanns - vid sidan av progressiva uppfattningar - även starka, jag skulle vilja säga i näringspolitiska frågor för samerna, mycket konservativa krafter. Och det otäcka var, att det fanns krafter i den gamla lappfogdekåren som blåste under det här motståndet.

Viktigt med samverkan

Det som förde Israel Ruong in i det

samiska organisationsarbetet var, har han sagt, hans roll som nomadskolinspektör. Det förde nämligen med sig en hel del praktiska frågor och öppnade ögonen för vikten av samverkan samerna emellan men också i deras förhållande till majoritetssamhället - eller storsamhället, som blev ett senare allmänt använt begrepp. Han såg, poängterade han, att han kunde tjäna som en förmedlande länk mellan samerna och majoritetssamhället. Han förstod, att organisationsarbetet var medlet för samerna själva att artikulera sig så att majoritetssamhället och dess företrädare skulle förstå vad det var fråga om. För att förklara vad han menade återgav han ofta Johan Turis ord ur Mitalus samid birra, där det med Turis ord så

träffande heter: Jag har förstått, att Sveriges regering vill hjälpa oss. Men den förstår inte riktigt hur.

"En forskare skulle inte slösa sin kraft med dagspolitiska frågor"

Det märkliga är egentligen, att Israel Ruong kom med i det samiska organisationsarbetet först mycket sent - egentligen först högt upp i sin mannaålder. Jag var ju forskare och skulle ägna mig åt forskning, har han förklarat det i efterhand, inte utan självkritik. En forskare skulle inte slösa sin kraft med dagspolitiska frågor. Den som sysslade med vetenskap kunde inte ge sig in i människornas vardagsfrågor.

Det kunde undergräva förtroendet för den

Forskaren Israel Ruong, intervjuar Lars Johansson, dåvarande ordförande i Tåssåsens sameby. Foto: Gösta Andersson

vetenskapliga halten.

Vid det samiska landsmötet i Arvidsjaur 1937 (tretton år före bildandet av SSR) befann sig Israel Ruong på forskningsresa ute i samebyarna i Arjeplog. Han uppfattade det då som viktigare än att vara med i Arvidsjaur. Jag hade den uppfattningen då, underströk han, men han förstod som SSR:s ordförande långt senare vilka tillfällen till kontakter han därvid missade. Också till kontakter som han skulle ha haft nytta av i sin forskning.

Ville inte blandas ihop med Gustav Park

Just det här tycker jag är en bra tidsbild. Samerna har lyckats få till stånd ett riksmöte för att få uttala sig om några för dem då mycket angelägna frågor. Regeringen hade efter många påtryckningar öppnat lappfondens kassakistor (det fanns vid den här tiden flera mindre fonder) och möjliggjort landsmötet. Det var för övrigt första gången en medlem av regeringen - jordbruksministern Axel Pehrsson Bramstorp - sammanträffar med en skara samer som gör anspråk på att företräda hela samebefolkningen. Och en av de få dåvarande samerna med ett intellektuellt yrke och som med sin referensram skulle ha kunnat vara en utomordentlig resurs för de konfererande samerna, isolerar sig i sin "forskningsvärld".

Men Israel Ruong har också antytt, att han inte ville blandas ihop med Gustav Park, som han tyckte gick för långt i sitt agerande. Till Gustav Parks försvar måste dock sägas, att han liksom många andra "vägröjare" ofta måste ta till i överkant, agera lite hårdare än nödvändigt för att kunna markera en uppfattning. Jag fick ju följa den senare delen av Israel Ruongs utveckling på nära håll och uppleva hur "befrielseprocessen" eller "aktiveringsprocessen" grep tag i honom och vilken central roll den fick i hans samepolitiska arbete.

"Man måste kunna stå för vad man säger"

I relationerna med majoritetssamhället och myndigheterna gällde det, ansåg Israel Ruong, att vara mycket diplomatisk. Det

gällde att liksom smyga sig fram till nya positioner, uttryckte han det. Man måste också bearbeta politikerna, men det måste man göra sakligt. Man fick inte vara lättsinnig med proveniensen. Man måste verkligen kunna stå för det man säger. Att schackra med sanningen var livsfarligt "Intellektuell oärlighet och maktlystnad" (som han ansåg hörde ihop) var verkligen något han avskydde, förklarade han i en bild som Vecko-Journalen gav i ett porträtt av honom 1977. Och i Samefolket hade han ju en plattform, från vilken han kunde kritiskt granska både "lappväsendets" åtgärder och den samepolitik som styrdes från regeringens kansli. Men också, och det var inte det minst viktiga, ge uttryck för en samisk självrannsakan. Han kände det skrivna ordets makt, men också dess svaghet, om man inte var rädd om sans och måtta.

Skattefjällsmålet måste få sin vetenskapliga analys

Under Israel Ruongs ordförandetid startade två stora frågor. Den ena var den utredning • 1964 års rennärings-sakkunnigas arbete - som ledde fram till en ny rennäringslag 1971. Den andra var den

Ordförande Israel Ruong och sekreterare Lars Thomasson.
Foto: Gösta Andersson

rättegång som samebyarna 1966 öppnade mot staten om bättre rätt till de gamla skattefjällen i Jämtland, det s k Skattefjällsmålet, som överskuggade alla andra samefrågor under ett och ett halvt årtionde fram till HD:s dom 1981. De här bägge frågorna kommer jag att återkomma till. Som SSR:s ordförande var Israel Ruong en

av tillskyndarna till att målet kom till stånd. Han var övertygad om vikten av att allt material som kunde belysa rättsutvecklingen skulle tas fram i det sammanhanget. Han konstaterar emellertid, att domstolarna genom det sätt på vilket målet lades upp från same-sidan slapp avgöra "i vad mån de intrång som drabbat samerna varit rättsenliga eller ej" Att påstå rätt till vissa fastigheter kom nämligen att splittra bilden av samerna rätt och de rättsförluster de lidit. Det här har Ruong ingående utvecklat i sitt arbete Samerna i historien och nutiden (4:e helt reviderad uppl. 1982).

Oberoende av vars och ens uppfattning om målet i fråga tycker jag Israel Ruongs tolkning är mycket viktig och angelägen, eftersom han varit den ende från samisk sida som verkligen velat, och kanske också vågat, ta upp den här frågan på ett självkritiskt sätt.

Vad som skulle behövas är en vetenskapligt fristående analys av Skattefjällsmålet, och det borde vara ett lockande doktorandämne.

Anders Åhrén: Snart 90 och med krutet snustorrt

Författare:

Nils Henrik Sikku
KulaCultura Information

Med Anders Åhrén som ordförande blev rennäringsfrågorna ännu mera markerade: Foro: Olle Andersson

Först var det Gustaf Park och sen kom Israel Ruong - båda akademiker.

- Det gick bra att efterträda Ruong genom att jag fick Lars Thomasson, Per Idivuoma och senare Sture Nilsson som vice ordföranden. Skillnaden märktes väl främst i att renskötselfrågorna kom att hamna mer i centrum, inleder Anders Åhrén vårt samtal.

Gustaf Park en förebild

- Min förebild var Gustaf Park för hans orädda sätt att ta sig an saker och ting. Han vek inte undan utan var en riktig kraftmänniska. Park ifrågasatte Lappväsendet och Lappfogdarna. Lappväsendet hade en helt annan ställning än dagens renmyndigheter.

Per Idivuoma var främste rivalen

Det var inte helt givet att Anders Åhrén skulle bli vald till ordförande för SSR. Det fanns en stark motkandidat i Per Idivuoma från Lainiovuoma sameby. Efter valet var den stora frågan om de forna konkurrenterna skulle kunna samarbeta.

- Vi diskuterade mycket - Per och jag - trots att vi var rivaler. Det förvånade många.

Livdjursersättning - en mycket viktig seger

Jag hade en vision om att arbeta bort de stora orättvisor som var då. Ta järnvägens beskattning av renhjordarna till exempel. Den enskilde renägare blev på sätt och vis skyldig till renolyckor på järnväg och fick ta hela förlusten själv. Vändningen kom då vi vann en tvist mot ett försäkringsbolag i en ersättningsärende som rörde en trafikolycka med rendöd som följd. Försäkringsbolaget tvingades betala livdjursersättning och det var någonting helt nytt. Det fanns inte tidigare och det var en stor förbättring. Vår advokat ville processa vidare och ta sig an Sjö och tågdödade renar. Det behövdes inte utan Sjö erbjöd sig att diskutera saken för att finna en överenskommelse. Resultatet blev att efter det har vi haft årliga överläggningar om livdjursersättningarnas storlek. Vilken skillnad det blev.

- Det är nog rent konkret sett den största förbättringen för renskötarna under min tid som förbundsordförande, säger Åhrén

Anders berättar att under hans första år som ordförande konfronterades de med prästerskapet i Arjeplog och Arvidsjaur och det är lite av ett mörkt minne under det året. Landsmötet hölls i kyrkan.

- Prästerskapet hade för vana att dra ut på tiden vid landsmötets öppnande och Lars Thomasson tyckte att det var dags att markera att det var SSR som bestämde dagordningen och att de kunde hålla gudstjänst och bönemöten efteråt. Lappfogdarna styrde och ställde allt i sameland på den tiden. Striden hade också stått stark mellan Gustaf Park och Lapptjänstemännen. Vi ville bara markera att vi vill bestämma själva. På kommunalt håll blev vi däremot väl bemötta.

Skattefjällsmålet en besvikelse

Det som däremot grämer Anders Åhrén är det faktum att samerna förlorade den 15 år långa rättsprocessen, med slut i Högsta domstolen 1981, om rätten till land och vatten. Den rörde även Frostviken som är Anders hemmamarker och han var helt övertygad om att äganderätten var starkare där än domen visade. Under processens gång kom det fram att rättsläget var mycket starkare norrut. Möjligheten att vinna kanske hade varit större där, summerar Anders.

Om personen och förre Sameombudsmannen Thomas Cramér vill Anders inte uttala sig om men säger att Cramér hade

Förre sameombudsmannen Tomas Cramér.

sin syn och han sin och de var inte alltid överens. Men det är inte med någon bitterhet han ser tillbaka på den tid de arbetade tillsammans i förbundet.

Den politiska vägen riktig

Skattefjällsmålet fördes inte vidare till Europadomstolen utan samerna valde att lämna den juridiska kampen för att satsa på den politiska förhandlingsvägen.

- Sett så här efteråt var den politiska vägen den rätta för att vi hade inte nog på fötterna för att driva den juridiska saken vidare på Europeanivå. Thomas Cramér ville också ta markrättsfrågan i Hotagen sameby till Europadomstolen. Men även här ansåg att vi inte skulle förlora något på att avstå och att ärendet inte var så påträngande att vi måste ta det den vägen, berättar Anders.

Gott samarbete med regeringen

- Egentligen hade vi ett gott förhållande till regeringen på den tiden. Jag reste runt i nordbyarna med jordbruksminister Ingemund Bengtsson (s) och vi besökte Altevatt distriktet i Norge och såg hur Talma samebys folk levde i tältkåtor och själva fick bära sin bördor trots att det fanns väg i närheten. Det var orättvisor i klar dager och det gjorde starkt intryck på Ingemund Bengtsson.

- Någon så kallad "Norrlandsbänk" i Riksdagen var det inte tal om då. Det fanns ett par riksdagspolitiker med kurage och vilja att föra fram samefrågorna i riksdagen. John Takman var en, berättar Anders, och han var visst kommunist han. Elias Jönsson, folkpartiet, från Sikås i Jämtland var en annan politiker som stod upp för oss minns Anders Åhrén.

Markägarna samefientliga och oförsonliga

Hur är det då att leva i landet Sverige som minoritet och urbefolkning?

- Det är olika från distrikt till distrikt. Motsättningsarna är större på annat håll. Här tror jag inte att vi så åsidosatts ändå. Se på Västerbotten och för att inte tala om Härjedalen med sina tvister om betesrätten.

- Jag önskar att samerna hade en mera likvärdig rätt till existens och till ett liv i fred. Betesrätten är ständigt satt under press. Den stora bristen i dagens system är att den eviga tvisten om äganderätten till land och vatten - eller sagt tvisten om betesrätten - tillåts fortsätta urholka urgamla samiska rättigheter.

- Det är markägarna som driver rätts-

Anders Åhrén avtackas av en långhårig yngling, Lars Anders Baer, som 1976 var ordförande i Sáminuorra. Idag är han ordförande i SSR.

tvisterna och underhåller konflikthärden med en oförsonlig och samefientlig attityd, säger Anders med eftertryck.

- Jag funderar mycket på det här men åldern tar ut sin rätt så jag saknar möjlighet att delta i debatten.

Känner sig uppskattad av de sina

Minnestavlan för tiden i SSR hänger på väl synlig plats i bostaden.

Tacket från samebyarna finns också där. Det arbete och stöd han fick under sin tid som ordförande gör att det är goda minnestankar som återkommer dagligen när han ser tavlan. Han tycker att han har fått god uppskattning för slitet i förbundet.

- Genom att jag hade gott stöd av mina medarbetare och förbundets ledning i övrigt kunde vi ta oss igenom alla motigheter utan att behöva misströsta. Det är egentligen bara ljusa minnen jag har utav tiden som ordförande. Ingen är fullkomlig men det finns då inget att fundera över.

- När jag slutade hade jag nog inte mer att ge. Det var rätt och rätt tid att trappa ner trots att vi inte orkade ända fram med allt vi tänkt, säger Anders.

Sametinget blir starkare med tiden

- Vad ska man tänka, frågar han sig när jag för Sametinget på tal.
- Det vore inte bra om allt slutar med upplösning. Vad kommer då? Någon ordning ska det väl bli på Sametinget med tiden. Vi måste tro att Sametinget blir starkare framöver.

Handikapp lite jobbigt

Ögonen har blivit skumma och han ser allt sämre och det gör honom lite beklämd.

- Det är ett handikapp att inte se. Det grämer mig mer än något annat. Jag skulle vilja följa med lite bättre. Visst lyssnar jag på radio och får de lokala nyheterna på taltidning. Men det är inte samma sak. Men så är det att bli gammal, konstaterar Anders Åhrén avslutningsvis om sina ålderskrämpor.

På dagen 88 år den 12 maj 2000 och med krutet fortfarande snustorrt.

**Anders
Åhrén var
ordförande
i elva år:
1967 - 1977**

Nikolaus Stenberg: Skattefjällsmålet var stort för SSR..

Författare:

Nils Henrik Sikku

KulaCultura Information

Nikolaus Stenberg har suttit längst av alla ordföranden. Liksom sin företrädare Anders Åhrén så dubbelarbetade han som renskötare och samepolitiker. Foto: Hans Olof Utsi

- Det är så länge sen att jag nästan glömt när jag började på SSR, säger Nikolaus Stenberg. Först var han suppleant i ett antal år och 1971 i Umeå blev han ordinarie styrelseledamot. Efter ett par år utsågs han till vice ordförande efter Per Idivuoma som lämnade styrelsen. Det var med stora betänkligheter han antog utmaningen att axla ordförandeskapet. Året var 1977.

Nicolaus testades grundligt

Det var på vippen att Nicolaus Stenbergs samepolitiska karriär tog slut året innan han valdes som ordförande. Orsaken fanns att söka bland de allra närmaste. Han utsattes för ett hårdhänt test inför det som väntade honom.

- Jag förstod att det nog var meningen att jag skulle ta över efter Anders Åhrén. Men det var ofantligt arbetsamt, minns Nicolaus det tuffa året. Han skickades på alla möjliga uppdrag under sitt sista år som vice ordförande.

- Jag har räknat ut att jag under ett halvt år hade 54 sammanträdesdagar. Resdagar oräknat.

Med sammanträde efter sammanträde och att jag också skulle hinna med mitt eget arbete i renskogen blev i slutet rätt betungande. Jag tänkte nästan lämna allt och jag hade ett långt samtal med Jörgen Bohlin på kansliet om hur illa ställt det var. Och han sa väl något klokt så jag fortsatte ett tag till, berättar Nicolaus.

Utredningarnas tid väntade

att alltid vara i försvarsposition var förstås också jobbigt. Evighetslånga meningslösa utredningar gjorde inte livet lättare.

- Jag kommer ihåg utredningen om rennäringens ekonomi där jag var med som expert. Landshövdingen i Västerbotten Sven Johansson var ordförande. Vi satt i flera år och skrev till slut ihop ett förslag till jordbruksministern. Men det ledde aldrig till något. Ingen proposition.

- Det var bedrövligt! utbrister Nicolaus spontant.

Dubbelarbetet

tärde på krafterna

Privatlivet kom emellan när han var tvungen att dela tiden mellan ordförandeskapet i riksförbundet och sitt arbete i renskogen. Men med en duktig dotter och en hjälpsam bror gick det att lösa sakerna.

- Du tänker alltid på det arbetet där du inte är. Men på något sätt så måste de gå för att jag var tvungen att sköta arbetet hemma också för att kunna få ihop pengar till det nödvändigaste, berättar han.

Skattefjällsmålet största saken i SSR

Processen mot den svenska staten om äganderätten till skattefjällen i Jämtland tog 15 år att driva. Med förarbeten inräknat har saken stötts och blötts i över 20 år. Resultatet blev långt ifrån det förväntade. Högsta domstolens utslag 1981 blev en svidande förlust i sak. Det har sagts att vill man se det positivt blev det möjligen en liten seger i princip. Frågor har ställs om det var riktigt att driva processen just utifrån detta område.

Frågor har ställts om det var riktigt att avstå en prövning i Europadomstolen. Frågor utan egentligt svar. Tvivel är kanske rätt ord i sammanhanget. Nicolaus Stenberg är inget undantag.

- Jag tänkte många gånger om hur vi ska göra. Försättningen? Det finns också bra delar i domen fast vi inte nådde ända fram.

Nikolaus Stenberg är den som suttit längst. Han var ordförande 1977 - 1990

Ett svårt beslut

Om riksförbundet skulle fortsätta processandet var den stora frågan enligt Stenberg.

- Styrelsen och landsmötet fick uppfattningen att det var bättre att gå den politiska vägen. Men sett så här efteråt så ser jag att det inte blev bättre. Jag tänker ibland att det kanske hade varit bättre att gå hela vägen till Europadomstolen, säger Nicolaus och fortsätter.
- Men vi var trötta på processandet efter så lång tid och underlaget hade kanske inte hållit i Europadomstolen. Vi ville välja en annan väg.

Avgörande föredragning av Cramér

Varför gick det som det gick?

- Sameombudsmannen Thomas Cramér ville absolut föra målet vidare till Europadomstolen för prövning. Landsmötesombuden förstod vad han ville. Det fanns inget val, berättar han.
- Om han vid redovisningen varit mer neutral och bara visat på hur det var och sen sagt sin mening men tillagt att det är landsmötets sak att besluta. Resultatet kanske hade blivit annat då.
- Många retade upp sig på Cramérs uppläggning att det bara fanns ett alternativ, säger Nicolaus. Han menar att föredragningen vid landsmötet var helt avgörande för utgången och att han inte helt kan utesluta att den viktigaste saken i SSR:s historia kan ha fått formen av ett protestbeslut. Ett beslut där personfrågan kan ha överskuggat den stora sakfrågan. Var det rätt eller fel?

Cramérs pensionering

Nicolaus Stenberg vill poängtera att det aldrig har var tal om tvång när Thomas Cramérs förtidspensionering kommer på tal. Enligt Nicolaus var det Cramér själv som tog upp det först med honom. Efter Skattefjällsmålet beslutade SSR att flytta

Kulturen en ljuspunkt

Omkring 16 år innan den borgerliga regeringens stora svek mot samerna finns en ljusare bild att minnas. Året var 1977 och dåvarande kulturministern Jan Erik Wikström (fp) kom med ett kulturpaket till

avseenden. Jag visste alltid precis vad han höll på med. Han avrapporterade varje kväll om vad som var på gång, berättar Nicolaus.

Fått erkännande för jobbet

- Det är när man får erkännande från de närmaste man kan känna sig riktigt uppskattad. Jag är tacksam över det stöd jag fått och jag känner mig inte det minsta missnöjd, säger han.

Utbildning och språk viktiga delar

Mycket av tiden i SSR har helt naturligt handlat mycket om mark och vattenfrågor. Nicolaus berättar att han även intresserat sig utbildningsfrågor för renskötelsen kräver allt mer av sina utövare. Speciellt viktigt är det att ungdomen ges goda möjligheter att hänga med i samhällsutvecklingen. Och där är utbildning nyckeln till framgång, anser han.

-Det värsta bakslaget under min tid som politiker är beslutet om den fria fjälljakten och fisket.

Det samiska språkets framtid är en annan sak han vill lyfta fram.

- Under min tid fick vi igång tolkning till och från samiska under våra möten och det var en framgång. Innan fanns det inte sådana möjligheter. Vi har lagt och måste lägga ner mycket mer arbete på språkets utveckling. Men det verkar vara svårt att få till det. Arbetet måste fortsätta.

Mörkaste stunden i politiken

Samerättsutredningen och den borgerligt dominerade svenska riksdagens beslut om Sametinget och den kontroversiella småviltjakten upprör fortfarande Nicolaus Stenberg i grunden. Han var sakkunnig i utredningen för SSR. Den i vanliga fall så

lugne renskötaren från Årosjokk blixtrar till ordentligt.

- Det är det värsta bakslaget. Vi förlorade både jakten och fisket.

Och det på ett oförklarligt sätt, säger Stenberg.

- Proppen gick inte att känna igen. Av utredningen fanns inget kvar. Vi stod inför ett fullbordat faktum.
- Vid normalt propositionsarbete förekommer underhandskontakter vid slutskrivningen mellan regeringen och utredningens parter. Men här var det ingenting. Närmare tio års arbete gick inte att känna igen. Det är upprörande, säger Nicolaus om en av sina mörkaste stunder i politiken.

- Mest beklämmande var att jakten och fisket inte ens fick behandlas av samerättsutredningen och så visar det sig att det slussades in bakvägen i beslutsunderlaget och vi förlorar allt utan att ens höras innan, dundrar Nicolaus Stenberg och tillägger.

- Även när det gällde Sametinget frångick regeringen vårt förslag till uppbyggnad, ansvarsområden och befogenheter.

Kulturen en ljuspunkt

Omkring 16 år innan den borgerliga regeringens stora svek mot samerna finns en ljusare bild att minnas. Året var 1977 och dåvarande kulturministern Jan Erik Wikström (fp) kom med ett kulturpaket till Samernas Riksförbunds landsmöte i Arvidsjaur. Det var för övrigt vid det landsmötet som Nikolaus Stenberg tog över ordförandeklubban. Så det började bra.

- Vi hade jobbat länge med att få lös kulturmedel så det var en riktig ljuspunkt. Det handlade bara om 2 miljoner kronor det första året men det har ju räknats upp en hel del sen dess, säger Nicolaus.

Per Idivuoma - en förebild

- Jag jobbade mycket ihop med Per Idivuoma så jag vet vad han gick för. Han hade mycket kraft och var duktig i det han företog sig. Han var en god förebild för mig i det politiska arbetet. Anders Åhrén var också en person att se upp till - en duktig person. Det är dom två som betytt mest för mig i min

politiska utveckling. Jag är tacksam över att ha fått möjligheten att jobba med dem, säger han.

Världens sämsta Carlsson

På fråga om hur regeringen bemött samerna beskriver Nicolaus Stenberg statsminister Torbjörn Fälldin (c) och jordbruksminister Anders Dahlgren (c) som de lättaste att nå kontakt med.

- Man kände att de förstod frågan, säger han.

Bottenbetyget då?

- Den absolut sämste statsministern inkluderat vice statsministern är Ingvar Carlsson och hans vice Odd Engström.

Vad för det ?

- Under alla år hade Carlsson och Engström aldrig tid med oss i något sammanhang. Så upptagna människor har jag aldrig mött varken före eller efter. Statsminister Olof Palme fick vi tillfälle att träffa i vart fall ett par gånger. Nicolaus har viss förståelse för Ingvar Carlssons ovilja att möta samerna öga mot öga.

- När vi demonstrerade mot småviltjakten fällde han ett uttalande som beskriver hans attityd. Han sade: "Lapparna väsnas bara nu. Dom glömmer det ganska snabbt."

- Men där hade Ingvar Carlsson fullständigt fel. Vi glömmer inte så lätt. Orättvis behandling glömmer vi aldrig, säger Nicolaus Stenberg med eftertryck.

John Takman ett föredöme

- John Takman (k) motionerade flitigt i frågor som rörde samerna. Han skulle säker gjort mer om han haft makt att sätta bakom sina ord. Det är tydligen så att vänsterpartiet värnar om de små i

samhället. Fler borde följa i John Takmans spår. Ett riktigt föredöme, anser Stenberg.

Att leva i landet Sverige

Han anser att det inte har förändrats så mycket utan det handlar fortfarande om att stå i ständig försvarsställning. Trycket mot samerna måste lättas i landet Sverige.

- All hantering av mark och vatten sker utan hänsyn till oss. Vinterbete existerar knappt. Skogen skövlas.

- Forskningen gör inget för att ta reda på vad som sker med markerna och miljön här uppe. Vi har haft rena nödår tolv år i rad. Det visar att något allvarligt har skett med miljön. Vi måste få rätsida på det här annars har vi ingen framtid, säger Nicolaus.

Sametinget och SSR

Den nya och stora aktören på den samepolitiska scenen är Sametinget och det har satt sina spår.

Nicolaus Stenberg är själv ledamot och invald för Samelandspartiet.

- Sametinget har grötat till det för SSR. Förbundet har inte den makt de hade tidigare. Det är negativt för tinget klarar inte av att hantera de frågor SSR driver.

- Den största bristen är att de aktiva renskötarna inte kommer till tals som de borde göra, anser han.

Nord och syd - en helhet

Slitningarna inom Samernas Riksförbund har visat på att det finns olika viljor i förbundet.

- Det sämsta tänkbara håller på att ske när vissa vill göra egen vinning på ännu mera splittring.

- Vi är för få för att dela upp oss ännu mer. Det är inte så enkelt som att bara se på vad som passar just här. Vi måste se på helheten hela tiden, säger han.

- Jag önskar att vår kultur och våra näringar får möjlighet att utvecklas och få kraft att följa den övriga samhällsutvecklingen, avslutar Nicolaus Stenberg.

SSR delegation, Aina Jonsson, Lars Thomasson och Nikolaus Stenberg på besök hos kulturminister Jan Erik Wikström.

Författare:

Nils Henrik Sikku
KulaCultura Information

Ingvar Åhrén:

-EU har gett oss ökat inflytande

Ingvar Åhrén blev SSR:s första heltidsarvoderade ordförande. Han satt i fem år: 1990 - 1994

Ingvar Åhrén tog över efter Nicolaus Stenberg. Då var det ingen större dramatik utan det handlade mer om en överlämning av klubban till den nye ordföranden. Den "nye" hade varit med i över 20 år och hunnit vara konsulent, styrelseledamot, vice ordförande och arbetat för SSR i samband med Samerättsutredningen innan det var dags att ta över ledarskapet i SSR 1990 i Arjeplog. Däremot hängde inrättandet av Sametinget på en bräcklig grund under landsmötet året innan i Vemdalen.

- Det var i den vevan Samerättsutredningens slutbetänkande lämnades över och det var inte helt solklart att landsmötet skulle tillstyrka inrättandet av ett sameting. Jag hade tagit ställning för saken i det remissyttrande som lades fram för mötet och jag drev på. Vid den öppna voteringen blev det en klar markering av vilka som backade upp och vilka som stod emot en sådan lösning. De södra byarna stod upp för en ja-linje.
- Om utslaget hade blivit det motsatta är det väl frågan om det hade blivit något sameting, säger Ingvar Åhrén.

Småviltjakten och tinget sammankopplat

- Frågan kom upp igen under extra landsmötet i Luleå hösten 1992 och nu var det större dramatik för att småviltjakten hade stoppats in i själva proppen. Den diskuterades mer än Sametinget. Det blev omröstning och frågan var åter ja eller nej till alltihop. Det blev ja även om det talades emot proppen i de norra områdena. Men gränsen mellan syd och nord var inte lika skarp på grund av småviltjakten.
- Så här efteråt kan man konstatera att den sammanflätade kopplingen mellan Sametinget och småviltjakten i proppen var olycklig.

För snävt med tid

Ingvar Åhrén ser anledning att ha funderingar över hur det hela sköts av regeringen.

- Det var tidspress på allt. Proppen var försenad och man kan nog anta att det var småviltjakten de jobbade med och det krävde mera tid. Extra landsmötet var i november riksdagens beslut kom den 12 dec. 1992 och Sametinget skulle ha sitt första val i maj 1993. Alla hade nog vunnit på att ett tidsschema inte hade varit så pressat.

Heltid en bra lösning

Under sin relativt korta period som

ordförande hade han goda möjligheter att driva på samefrågorna. Det var stor enighet och stödet bakifrån fanns där hela tiden. Viktigt var också den fruktbara debatt som alltid förts i förbundet anser Ingvar. Rent personligt var lösningen med att han fick jobba med politiken på heltid mycket positivt.

- Jag hade inget annat jobb att tänka på för att få inkomst. Jag slapp dubbelarbetet och på så vis blev det rätt lindrigt rent socialt, berättar Ingvar.

Inga rättsfrågor i Samerättsutredningen

Ingvar Åhrén var med under hela det stora förändringsarbetet inför Sametingets inrättande. Men det visade sig svårt att driva rättsfrågorna inom ramen för Samerättsutredningen.

Nikolaus går och Ingvar kommer. Det var ett odramatiskt och förberett ordförandeskifte. Foto: Olle Andersson.

Ingvar Åhrén, som de flesta är vana att se honom. Som debattör och samepolitisk ledargestalt.
Foto: Hans Olof Utsi

Direktiverna var begränsade och det var en lång historia innan ens direktiven kom till med bland annat avhopp av SSR i protest mot vissa skrivningar.

- Åren går och det är ingen förändring till det bättre nu heller. Det är lika krångligt nu som för 100 år sedan att stärka Samernas rättsliga ställning, anser Ingvar Åhrén.

Samiska EU-programmet den största framgången

De viktigaste frågorna under hans ordförandetid är enligt Ingvar själv givetvis småviltjakten, rättsfrågorna, Sametinget och så EU frågorna.

- Om är det något vi har lyckats med så är det just med EU stödet till Sápmi. Det är värt dra fram det i ljuset. Jag gjorde grovarbetet under tiden i SSR och fick möjlighet att följa upp det som Sametingets styrelseordförande. Det var stimulerande och ett viktigt steg i vår historia.

EU miljoner stärkte självstyret

EU stödet till samisk näring och kultur uppgick under den första perioden Sverige var med i EU till omkring 195 miljoner kronor. Mål 6 hade ca 135 miljoner i potten. Interreg Sápmi hade ca 40 miljoner kronor och Interreg Áarjel Saemien ca 20 miljoner till sitt förfogande. Dessa pengar har funnits tillgängliga för samerna med samer i beslutsgrupperna.

- Det var ett genomslag för samerna. Plötsligt fick vi beslutanderätt över egna miljoner i kassan. Aldrig har vi haft den möjligheten tidigare. Det blev inte bara ökat samiskt självbestämmande utan vi fick även möjlighet att definiera Sápmi som en region i Europa.

Mörka EU moln samlas

Men Ingvar Åhrén ser också mörkare moln framöver.

- Synd bara att Sametingets styrelse inte har kunna följa upp arbetet i det i den kommande EU- perioden. Styrelsen är huvudman och bär ansvaret för programmen, menar Ingvar.

Hans uttalade tanke var att inför den kommande stödperioden markera Sámi ännu kraftigare och sy samman hela sameområdet - från Idre i söder till Varangerbotn i norr - under ett gemensamt stödprogram. Men så blir det inte utan nord och syd blir delade i två separata program.

- De kan inte vara helt omedvetna om vad jag vill för jag har interPELLERAT gång på gång och velat göra ett jobb. Bristen på agerande från sametingets styrelse gör att vi tappar mark.

Det samiska samhället behöver stärkas och utvecklas och med närmare 200 miljoner kronor går

det att göra en hel del, säger Ingvar.

Pengar skärper sinnet

Det är åtskilliga projekt som drivs med EU medel i botten. Det sägs att om någon med pengar pratar då skärps sinnet hos åhöraren och man lyssnar bättre. Samerna har nu för första gången kunnat säga att medel finns och det är upp till de andra att följa upp med resten av pengarna. EU stödets uppbyggnad bygger på principen om 50/50 fördelning mellan EU och nationell offentlig finansiering.

- Har man en halv miljon med sig från den "egna kassan" har det en viss betydelse vid mötet med beslutsfattarna i den offentliga sektorn, menar Ingvar Åhrén.

Samerna är ett folk

Småviltjakten är ett svart praktexempel på Sveriges ambivalenta inställning till sin egen urbefolkning anser Ingvar Åhrén. Sverige har svårt att ställa sig bakom det att samerna har rätt som folk till land och vatten i Sápmi.

- Sverige kan inte bortdefiniera oss genom att envist hävda att vi bara är en befolkningsgrupp och inte ett eget folk. Beviset har vi i det arbete som nu sker i FN om att skriva och enas om en Urbefolkningsdeklaration. Sverige säger konsekvent nej till att skriva "peoples" det vill säga folk. De vill bara ha "people" det vill säga folkgrupp i skrivningen om vilka som skall omfattas av texten. Det är trångsynt av Sverige att hålla fast vid denna uppfattning, anser han.

Samer för snälla

Ibland kritiserar samerna för att vara för snälla och i andra sammanhang råkar de ut för att bli betraktade som aggressiva kravmaskiner. Ingvar menar att vi måste vara mera självkritiska i vår hållning och skärskåda vårt eget sätt och attityd mot våra egna. De positiva förebilderna är få.

- Det finns betydligt fler bevakare än utvecklare bland oss. Vi är bra på att hitta hinder för att saker och ting inte ska kunna genomföras. Det finns folk som tydligen har till sin livsuppgift att agera polis i olika sammanhang och omöjliggöra att något blir gjort. Finns inte öppenhet för det nya får vi inte heller erfarenhet för att kunna gå vidare. I ett allt för slutet system är det svårt att få till en öppen atmosfär där alla kan ge och ta efter bästa förmåga.

Regering med döva öron

Ingvar undrar om ministrarna i Sverige någon riktigt brytt sig om att lyssna på vad samerna har att säga. Han tar upp den kontroversiella småviltjakten än en gång för att exemplifiera saken.

Centerpartiets Karl Erik Ohlsson var den ansvarige ministern för den del i proppen som handlade om småviltjakten 1992.

Numera är Ohlsson EU parlamentariker. Ingvar Åhrén berättar att han då sade till jordbruksministern att han var beredd att lägga undan diskussionen om vem som har rätten till jakten i Sápmi för att kunna diskutera upplåtesreformerna. Men det gick ohört förbi. Halvt år senare när systemets med småviltjakt införts och konsekvenserna stod att läsa i svarta rubriker hade Karl Erik Ohlsson vänt sig till Ingvar och sagt att han nog borde ha lyssnat mer uppmärksam på Åhrén då.

- Det går alltid att urskulda sig för dåliga beslut men inte blir det bättre för det, säger Åhrén upprört.

Samebevakare i riksdagen

- Helt objektivt är det så att det är väldigt få norrlandspolitiker som intresserat sig för stora samefrågor.

Det är ett underbetyg åt dem, säger Åhrén.

Det finns stunder av njutning i det samepolitiska arbetet. Ingvar Åhrén och Lars Pirak kopplar av med löpträning under urbefolkningskonferensen i Australien 1981. Foto: Per Ola Utsi

Den så kallade norrlandsbänken i riksdagen befolkas mest av socialdemokrater och några av dem har också suttit i regeringen har därför stor erfarenhet av politiskt arbetet. Han anser att "norrlandsbänken" fungerar mest som bevakare och bromsklossar i samefrågor.

- Det är angeläget att andra politiker intresserar sig för samefrågorna. Det borde finnas fler av kommunisten John Takmans sort i riksdagen, säger Ingvar Åhrén.

Carl Lindhagen ett föredöme

Ingvar Åhrén har riksdagspolitiker Carl Lindhagens alla motioner i samefrågan samlade på sitt kontor i Gaaltjie. Enligt honom har Carl Lindhagen betytt mycket för samerna.

Lindhagen var verksam i början på 1900-talet då de politiska partierna i Sverige började ta dagens form.

Han hade en liberal grundsyn och kom så småningom att tillhöra den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Ingvar vill lyfta fram Lindhagens enträgna arbete med de samiska frågorna i riksdagen. Hans arbete har inte uppmärksamats på det sätt det borde menar Åhrén. John Takman (k) är också en riksdagspolitiker som han nämner med respekt.

Regeringen måste bestämma sig

Ingvar Åhrén säger att regeringen snart måste bestämma sig på vilken fot den ska stå på.

- Vi väntar på en svensk statsminister som kommer på "officiellt statsbesök" till Sápmi. Det har gjorts inbjudningar då och då men utan resultat. Olof Palme fick vi möjlighet att träffa i Umeå en gång. Ingen har dock gjort omakett att åka själv till Sápmi och det är en stor brist.

Proppen har inte släppt i Sverige

Han hade en tro på att när väl sameproppen var lagd - efter snart tios års utredande - att det skulle öppna väg för en ny diskussion. Men det enda som hände var att den väl kända svenska modellen

med förhållning och noll konkreta resultat visade sig vara den valda gamla vägen. Rennäringspolitiska kommittén, Rovdjursutredningen, ILO utredningen och utredning på fler utredningar.

- I Norge och Finland har proppen släppt och de verkar numera ha en mer avslappnad inställning i samefrågan. Visst är det bra med utredningar men det vi väntar på är konkret handling. ILO utredningen har fått en direkt motsatt effekt. Inget händer. Det är snarare ett stoppvapen.
- Sveriges dilemma ligger i svårigheten att hantera sådana här frågor. Landet till exempel har tvingats inrätta en speciell invandrarmyndighet för att ta sig an närbesläktade frågor på den kanten.

En vision om att kunna påverka

Inuiternas självstyre i Nunaavut i Kanada är något av en förebild för hur det kunde vara här, säger Ingvar Åhrén.

- Vi arbetar för att vårt folkvalda organ får större befogenheter, ansvar och beslutsrätt. Allt fler inser att det är nödvändigt med en utveckling mot att större hänsyn tas till olika kulturer över hela världen.
- Folk vill känna sig fria att utveckla det egna samhället. Men det krävs också verklig möjlighet att kunna ta del, utveckla och vara en del i den nationalstat man råkar leva i. Ett folkvalt organ har en stor betydelse för ett folk det är Ingvar Åhréns klara inställning. Han anser att det är folket själva som avgör på vilket sätt man vill legitimera det folkvalda organet. Sjunker valdeltagande i sametingsvalet ännu mer är det till skada för alla.

Europadomstolen - eller inte?

Skattefjällsmålet är något som är svårt att undvika när SSR ska avhandlas. Nämnt det målet följer Thomas Cramér's arbete automatiskt med i sammanhanget. Så även här.

- Frågan om rätten till land och vatten står ju fortfarande öppen även om Skattefjällsmålet inte fördes till Europadomstolen då, säger Ingvar och fortsätter.
- Det gäller att välja rätt tillfälle att pröva saken där.

Evig vända över beslutet

Frågan om det var rätt eller fel att välja den politiska vägen i stället för att fullfölja den juridiska vägen då och gå vidare med Skattefjällsmålet till Europadomstolen är till synes svårbedömd.

Även de som var med i den innersta kretsen då vändas över saken än i denna dag. I uppgörelsen med sitt förflutna ställs de ansvariga inför en ständig fråga: Var det rätt eller fel?

Rätt säger en del för grunden var bräcklig. Andra tvivlar. En del anser att sett till resultatet av den politiska vägen var det nog fel.

- Hade inte Thomas Cramér fört in nya aspekter som rörde till ärendet hade det kanske blivit ett helt annat resultat.

Blev det då rätt?

Ingvar Åhrén anser att man inte kan ställa de olika vägarna mot varandra.

- När det var aktuellt resonerade vi väl så då att nu har vi provat den juridiska vägen - låt oss pröva den politiska. Vi måste arbeta med båda vägarna, anser han.

Syd mot nord - bondfångarpolitik

Omröstningarna i riksförbundet om förslaget att etablera Sametinget och senare om sameproppen 1992 har visat att det kan finnas grund för den oro flera visat för att det de facto finns rätt skarpa gränser mellan olika regioner.

Det är inte med blida ögon Åhrén ser samepolitiska

krafter verka i en miljö som vill underhålla och stärka polariseringen av förhållanden mellan de södra och norra delarna av Sápmi.

- Jag tycker inte om detta. Det är en simpel och enkel metod att tillskansa sig politiska fördelar på detta sätt. Det är lite av bondfångeri, anser han.

Dagens SSR viktig

Riksförbundet har en stor och viktig uppgift enligt Ingvar Åhrén. Medlemmarna är samebyar och sameföreningar och SSR är deras verktyg.

- Vissa vill att allt ska sortera under Sametinget. Det är att arbeta mot en utveckling av vårt samhälle. Vi behöver en mångfald av organisationer, institutioner och andra organ.
- Sametinget ska inte bli ett statligt kontrollorgan med mål att bara flytta omkring medel i det egna systemet.
- Det ska i stället bli en fungerande samhällsmotor som skaffar mer resurser och där pengar kan slussas ut för att bygga nytt och bättra på det gamla Sápmi.

Positiv utveckling i inlandet

Det är nu inte bara helmörkt i skog och fjäll i Sápmi. En och annan ljuspunkt lyser upp horisonten och utlovar en bättre värld att leva i.

- Inlandskommunerna har till en del vaknat till liv och ser den samiska kulturen och näringslivet som något värdefullt. Det är en avsevärd skillnad mot den dominerande bilden för ca 20 år sedan.
- Det är bara synd att kommunerna i norr kollektivt tvingats säga nej till ILO. De borde gjort som Östersund - tänkt själva lite.

Ingvar Åhrén vill avslutningsvis ge en vink till alla inlands- och fjällkommuner i Sápmi:

- Se samerna som den stora resurs de är i kommunen!

Ingvar Åhrén överlämnar ordförandeklubban åt Lars Anders Baer, vid landsmötet i Lycksele 1994. Foto: Olle Andersson.

Samernas Riksförbund (SSR) är en sammanslutning av samebyar och sameföreningar. Förbundets uppgift är att främja medlemmarnas ekonomiska, sociala, rättsliga, administrativa och kulturella intressen.

SSR är den största samiska riksorganisationen i Sverige. Idag är 42 av landets 44 samebyar och 19 sameföreningar medlemmar i riksförbundet. Det ger en genuin och stark samisk förankring och bidrar till förbundets trovärdighet som företrädare för starka samiska intressen.

Livskraftigt Sápmi

Målen för det samiska samhällsbygget, där SSR varit pådrivande, har beslutats av de årliga landsmötena och kan sammanfattas i följande satser:

- Vi skall sträva mot att tillskapa ett väl utvecklat och mångsidigt näringsliv byggt på det nära sambandet mellan näringen, miljön och kulturen och som skall kunna ge oss ett livskraftigt Sápmi.
- Vi vill behålla och utveckla rennäringen och slöjden som samiska näringar och arbeta för att utveckla och bredda det samiska näringslivet.
- I Sápmi skall vårt behov av att kunna nyttja land och vatten för försörjning åt oss alla vara överordnat andras – såväl statliga som enskilda – intressen.

Offensiv inriktning

SSR:s arbete kännetecknas av en strategi som utgår ifrån nyckelorden offensiv, trovärdig och kompetent.

Våra framtids tankar om det samiska lokalsamhället, där sameer bor och verkar inom en mängd olika samiska samhällssektorer och näringar, är inte en ouppnåelig vision. De gångna 50 åren visar att mycket har hänt även om det finns en stor tröghet i det svenska samhället och starka krafter som motarbetar förändringar och ökat samiskt inflytande.

Med enträget samepolitiskt arbete under 50 år har det samiska samhällsbygget kommit en bra bit på väg. Vi ställer stora förhoppningar till det nya milleniet och utgår ifrån att långt innan SSR fyller jämna hundra år har vi nått målet; samiskt självbestämmande och förvaltning av samiska marker.

SAMERNAS RIKSFÖRBUND

Brogatan 5
903 25 UMEÅ

Tel 090 - 14 11 80

e-post: ssr@sapmi.se

www.sapmi.se

Jubileumsskriften Ingår i SSR:s skriftserie "SÁPMI"

ISBN NR: ISSN0281-4226

Produktion: ng.labba mediaproduktion

Omslagsfoto: Hans Olof Utsi

Tryckeri: Tryckerikompaniet AB, Kiruna

